

שרשרת הדורות

חקר תולדות המשפחה היהודית

1	מיצטה של העורכת, ד"ר רוז לרר כהן
2	מאת נשיא החברה הגנאלוגית הישראלית, מיכאל גולדשטיין
3	תקוות גדולות: אוסף התיקיות של זרי ליון, מנואלה ויילר
6	משפחת "פרנקל 28": חקר המשפחה ומפגש משפחתי, ליאורה כהן
7	תעלומת "שני יוסף" שלוש, אביתר שלוש
	"זר דפנה יונח על קברו": תיאור קצר על חייו ומפעליו של חכם יצחק אבואב
16	דה פונסקה, לידיה החאורט ובן נח
20	המדור לחיפוש קרובים: חיפוש קרובים בישראל
	חדשות מארכיונים, מוזאונים וספריות בישראל
21	הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, הדסה אסולין
22	אוסף מאיר פדואה של עצי משפחות יהודיות מאיטליה, חיים גינזלי
25	פנקסי המוהל התל-אביבי הראשון, אבישי אלבוים
	דיווחים
	בעקבות יום העיון החמישי של החברה הגנאלוגית הישראלית שהתקיים ב-1 בדצמבר 2009,
27	הגית מטרס
28	כנס בינלאומי על הדיגיטציה של המורשה התרבותית, רוזמרי אשל
	הודעות
29	אתר החברה הגנאלוגית הישראלית ומאגרי מידע — עדכונים
29	מילון שמות יהודי בולגריה
30	הודעה של מנהלת הארכיון לתולדות פתח תקוה על שם עוודד ירקוני
30	שיתוף פעולה ראשון מסוגו בין בית התפוצות לבין חברת MyHeritage.com
	שאל את המומחה
30	בנאי לין פלדשטיין: מיקרופילמים מורמוניים
	סקירת ספרים
	הוצאה חדשה ומורחבת של ספרו של ג'פרי ש' מלכא על גנאלוגיה ספרדית, אבותינו, 2009,
32	מטילדה טג'ר
	כתבי עת גנאלוגיים זרים
33	מרים הרינגמן
34	אסתר רמון
34	מטילדה טג'ר

החברה הגנאלוגית הישראלית

ת"ד 4270 ירושלים 91041

E-mail: igs@isragen.org.il Web: www.isragen.org.il

החברה הגנאלוגית הישראלית היא עמותה ללא כוונת רווח, שנוסדה ב-1983, מספר רישום 58-010-240-8

מיכאל גולדשטיין – יו"ר president@isragen.org.il, ד"ר לאה הבר גדליה – מזכירת העמותה
msleag@bezeqint.net, חנה פורמן – גזבר העמותה, ד"ר רוז לרר כהן – עורכת ראשית של כתב העת
"שרשרת הדורות" rose.sharsheret@gmail.com, רוז פלדמן – מנהלת האתר של החברה הגנאלוגית הישראלית
rosef@post.tau.ac.il

סניפים וקד"מ

סניף חיפה והצפון: נפגשים בכל יום חמישי השלישי בחודש, התכנסות בשעה 18:30 הרצאה בשעה 19:15 בבית הורים "פסגת אחוזה", רח' סיני 6 אחוזה, חיפה. תחבורה: כל הקווים לאחוזה
חנה שטיינבלט Hannast19@hotmail.co.il

סניף ירושלים: נפגשים בכל יום רביעי השלישי, בחודש התכנסות בשעה 18:00 הרצאה בשעה 19:30 בבית פרנקפורטר, דרך בית לחם 80, שכונת בקעה, אוטובוס 7, 21 (מהתחנה המרכזית) עד לתחנה הקרובה לרחוב יהודה גרי רגב – יו"ר garrir@hotmail.com, ברברה סיגל – מרכזת קבוצת דוברי אנגלית bsiegel@netvision.net.il
סניף הנגב: נפגשים בכל יום שני הראשון בחודש, הרצאה בשעה 20:00 בבית הכנסת "מגן אברהם", רח' עדעד פינת מרגנית, עומר

ד"ר מרתה לב-ציון – יו"ר martha@bgu.ac.il, שירלי רוזן – מזכירה

סניף נתניה לדוברי אנגלית: נפגשים בכל יום שני השלישי בחודש, התכנסות 19:30 הרצאה בשעה 20:00 בבית AACI, רחוב שמואל הנציב 28, נתניה

גדעון לויטס – יו"ר levitasg@nonstop.net.il, ג'ז גלעד – מזכיר

סניף קריית טבעון "שורשים בגליל": נפגשים בכל יום ראשון האחרון בחודש, התכנסות בשעה 19:00 הרצאה בשעה 20:00 במרכז ההנצחה, רחוב המגדל, קריית טבעון

שאול הולנדר – יו"ר shorashim.bagalil@gmail.com, יעל הולנדר – מזכירה, שולמית עציון – גזברית

סניף תל-אביב: נפגשים בכל יום ראשון השני בחודש, התכנסות בשעה 18:00 הרצאה בשעה 19:00 בבית התנ"ך, שד' רוטשילד 16, תל-אביב

בילי שטיין – יו"ר billie.stein@gmail.com, אייל הולנדר – מזכיר, ישראל ויזן – גזבר

ועדת הביקורת

אברהם צפדיה, אבי קוטון

קבוצות דיון מיוחדות

גרמניה ואוסטריה – אסתר רמון ramon@actcom.co.il, הונגריה – מנשה דוידוביץ mnashe@zoot.tau.ac.il, לטביה – ד"ר מרתה לב-ציון martha@bgu.ac.il, ליטא – ד"ר רוז לרר כהן rose.sharsheret@gmail.com, ספרדים באגן הים התיכון – מטילדה טג'ר macsta@bezeqint.net

כתב העת "שרשרת הדורות"

מייסדת ועורכת ראשונה: אסתר רמון

עורכת: ד"ר רוז לרר כהן
חברי המערכת: מרים הריגמן, ד"ר ישראל זק, אורי ניסל, ד"ר מרתה לב-ציון, הרב הנק סקירנל, סידי קורקוס, ד"ר חגית מטרס

הגשת חומר לפרסום ב"שרשרת הדורות": אנו מקבלים בברכה מאמרים הדנים בכל ההיבטים של הגנאלוגיה היהודית וכמו כן גראפי (צילומים, איורים, מפות, תעודות וכו'). המחבר מתבקש להוסיף מידע ביוגרפי קצר (עד 100 מילים) וכן את כתובתו האלקטרונית אם יש. החומר יוגש כמסמך נלווה בפורמט Word לדואר האלקטרוני של החברה rose.sharsheret@gmail.com, או igs@isragen.org.il לעורכת, או בדואר רגיל לכתובת של החברה ת"ד 4270 ירושלים 91041. המערכת שומרת לעצמה את הזכות לתרגם מאמרים מעברית לאנגלית ומאנגלית לעברית ולערך אותם לפי הצורך. המערכת אינה אחראית לטעויות במאמרים המתפרסמים.

דמי חבר לשנה: 220 ש"ח. התשלומים בצ'ק לפקודת החברה הגנאלוגית הישראלית, ת"ד 4270 ירושלים 91041. החברות כוללת השתתפות בכל ההרצאות בכל אחד מן הסניפים, השתתפות במפגשי קבוצות הדיון המיוחדות, וכן קבלת כתב העת שרשרת הדורות והשאלת ספרים.

שאלות: נא לשלוח מעטפה ממוענת ומבוילת לתשובה.

מעטה של העורכת

המאמרים בגיליון זה של שרשרת הדורות עוסקים במגוון רחב של נושאים. מנואלה ויילר מתארת במאמרה את אוסף התיקיות של זרי ליון (Foreigner's File Collection). ליאורה כהן ואביתר שלוש חולקים איתנו את מחקרי המשפחות שלהם. לידיה האגורט ובן נוח מביאים לפנינו את עבודותיו של חכם יצחק אבוהב.

המדורים הרגילים של שרשרת הדורות כוללים את "שאל את המומחה" שבו מספרת לנו בנאי לין פלדשטיין על המיקרופילמים שבספריית המורמונים, את סקירת הספרים ואת סיכומי המאמרים מכתבי עת גנאלוגיים זרים. כמו כן, אני מקווה בכל לבי כי המדור לחיפוש קרובים בישראל, המתפרסם גם הוא בשרשרת הדורות יסייע לאחד משפחות.

החדשות מהארכיונים בישראל מגיעות עתה למוזיאונים ולספריות. בגיליון זה ניתנת לנו ההזדמנות ללמוד על המאגרים של הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, על אוסף ר' מאיר מפדואה שבבית התפוצות ועל ספר המוהלים הראשון של תל אביב, שבספריית בית אריאלה.

נוכל לקרוא גם סיכום על יום העיון השנתי החמישי של החברה הגנאלוגית הישראלית וכן על הכנס הבינלאומי לדיגיטיזציה של מורשת תרבותית. פעילויות אלו מקרבים אותנו להבנת העולם הדינאמי של הגנאלוגיה.

תודה מיוחדת למרים הרינגמן על תרגומיה ולבתיה גוטמן על עבודת ההגהה שעשתה בהתנדבות, ולחברי המערכת על תמיכתם המתמדת.

ולבסוף, כעורכת אני מבקשת להתנצל על טעות שנפלה בגיליון הקודם, בתרגום כותרת המודעה בעמוד 35. הכותרת צריכה להיות: **ספר זיכרון מקוון עבור קורבנות הנאציזם-סוציאליזם באוניברסיטת וינה 1938.**

ד"ר רחל ארר כהן

מאת נשיא החברה הגנאלוגית הישראלית

מיכאל גולדשטיין

מכך ייצב את כמות החברים והמתנדבים אשר יאפשרו לנו להמשיך הלאה ולהשיג את המטרות אשר הצבנו לנו. השם הלועזי של העמותה המשותפת ישאר כפי שהיה Israel Genealogical Society.

בעוד המיקוד השוטף של העמותה הרצאות, סיורים, ימי עיון וכדומה, אנו צופים קדימה אל עבר העתיד. העמותה תארח את הכנס הבינלאומי של איגוד החברות הגנאלוגיות היהודיות בשנת 2014. מאז 1984, אירחנו כאן בארץ את הכנס מדי 10 שנים ובשנת 2004 הגיעו לכנס כ-800 משתתפים מהארץ ומחו"ל.

לפנינו ארבע שנים של ארגון ועשייה ובקרוב נפנה אליכם בבקשה להתנדב על מנת להבטיח את הצלחת הכנס.

פעם נוספת, אני שמח וגאה לברך את חברינו ואת קוראי שרשרת הדורות.

החברה הגנאלוגית הישראלית סיימה את שנת הפעילות של 2009 באקורד נפלא עם יום העיון השנתי, החמישי במספר, שנשא את הכותרת "שימור הזיכרון: הפרטי והציבורי".

יום העיון נערך במשכנו המשופץ והמורחב של בית התפוצות, המוזיאון לתולדות העם היהודי והציע למשתתפיו תכנית עשירה ומגוונת. יום העיון נהנה הפעם מחסות נוספת הן של ג'פרא והן של בית התפוצות עצמו.

בשנה שהתחילה זה עתה, 2010, התחלנו פעילות במתכונת מאוחדת של חגי"י עם ג'פרא. שתי העמותות המרכזיות למחקרי יחסין משלבות זרועות לחיזוק המחקר הגנאלוגי בישראל. האיחוד הזה העמיד את מספר הסניפים על תשעה וחשוב

תקוות גדולות: אוסף התיקיות של זרי ליון

מנואלה ויילר

מיינתי את השמות לפי לאומיות ומצאתי את הדפוס ההיסטורי אותו כולם מכירים:

פליטים יהודים גרמנים הגיעו ב-1933 או אחרי חוקי נירנברג ב-1935; אוסטרים שברחו מהפלישה הנאצית במרץ 1938 וקריסטלנאכט בנובמבר 1938 ובתחילת 1939, פולנים שהגיעו מזבשין וסודטרלנד, לוחמים מהבריגדות הבינלאומיות שברחו מספרד של פרנקו, יהודים שברחו מהפלישה לבלגיה במאי 1940 וכמובן אנשים מהאזורים הכבושים של צרפת שניסו לשרוד בצרפת של וישי לאחר מפלת צרפת. אחר כך ניצולים הגיעו ממחנות הריכוז, ועוד אחר כך אנשים עקורים שהיגרו לארץ ישראל.

במקור רשומות אלו היו חלק מיחידת השליטה של מחלקת הזרים של המחוז. במהלך מלחמת העולם השנייה, ליחידה זו הייתה הרשות לבחון כל חבר משפחה כדי לבדוק אם הוא/היא היוו סכנה למדינה, זר לא רצוי, נכס או בעיה. רוב הזרים היהודים הוגדרו כזרים לא רצויים, ונשלחו למחנה כליאה, מגורים כפויים או שנעצרו, נשפטו ונשלחו לכלא על שלא היו להם המסמכים הנאותים. בתיקים אלה, יש מעט מאוד עדות על גירוש. התייעוד פשוט מסתיים עם מכתב מוחזר או דיווח של קצין או שוטר המציינים שהאדם לא גר יותר בכתובת ונשלח לאזור הצפוני.

שנה לאחר שקיבלתי רשות לקרוא את האוסף, התחלתי לקרוא את התיקים והצלחתי להתחקות אחר סיפורן של קבוצות אנשים, משפחות ויחידים בדרכם לגלות.

ב-2008 השתנה חוק הארכיון הצרפתי והתיר ברובו גישה לציבור למסמכים הנוגעים למלחמת העולם השנייה.⁵ האוסף היה סוף סוף נגיש לתיקיות שהיו סגורות לפני 1950.

לאחר שהבינו את הערך הבלתי יאומן של אוסף זה להיסטוריונים, משפחות ומחקר כללי, דורות אגודה היסטורית התחילה לעבוד בעבור זכרון השואה

מהו חלומו של כל חוקר? למצוא מקור חדש, טריטוריה "בתולית" מנקודת מבט ארכיונית? כיצד תרגיש אם תינתן לך הזדמנות כזו? בשבילי זה היה כמו שלג ביולי או הלווייתן הראשון בנהר סאן לוריאן, או כמו שבתי הציעה, אכילת כופתאות מצה (קנידלעך) לפני הסדר, החלום המושלם.

בכל פעם שאני מחפשת מקורות ארכיוניים חדשים הקשורים לפליטים היהודים באירופה¹ ומבקרת מאגר חדש בפעם הראשונה, בעודי מחכה לקופסות החומר הראשונות שיגיעו, אני מתחילה בהתבוננות (אחדים יגידו ריגול, מאחר שזה לא תמיד מתקבל בהבנה) באיזה סוג של תוכן קוראים אחרים חוקרים ולפעמים אני מוצאת סדרות שלא מצויינות ברשימת המצאי – וכך כל זה התחיל.

בארכיונים המחלקתיים של ליון הייתה חוקרת שלפניה הייתה ערימת רשומות אישיות מאובקת עם שמות משפחה זרים. לאחר שיחה חברית קצרה, היא הראתה לי את תוכן האוסף הזה. אלו היו תיקיות אישיות ממחלקת הזרים של משטרת מחוז רון.² החוקרת עבדה על הדוקטורט שלה לגבי פולנים בליון.³ שאלתי אותה האם יש לה מושג על יחס היהודים שיכול להיות באוסף וכמה גדול האוסף. התשובה הייתה יותר מ-1000 קופסאות (כ-50 עד 60 רשומות לקופסה, המסתכם בכ-1250 דפים לקופסה) אך לא היה לה מושג לגבי היחס של היהודים שעתידיים יהיה מתועד בתיקיות אלה. זה קרה לפני חמש שנים.

לאחר ביקור ראשון זה, נפגשתי מספר פעמים עם הארכיבאית האחראית על אוסף ספציפי זה,⁴ והיא הרשתה לי לשם התחלה, לבדוק מאגר מידע שהארכיון יצר כעזר לחיפוש לאוסף. בתוכו היו מעט מעל 60,000 שמות לתקופה בין 1933 ו-1948, שהיה בדיוק בתחום המחקר שלי. ביקשתי אישור לקרוא את התיקים האלה, אך לעת זו נאסר עלי להעתיק אותם.

1. מנואלה ויילר היא המייסדת והמנהלת בפועל של דורות אגודה היסטורית המתמחה באיתור חומר ארכיוני הקרוש לפליטים יהודיים באירופה. היא גם העורכת של אתר האינטרנט <http://www.jewishtraces.org>.
2. שמה הוא מחלקת הבקרה של משטרת מחוז החוף.
3. שמה הוא לורנס פרמפה.
4. אגנס דה זולט הוא שמה; היא אדם נפלא, מסורה ומתעניינת בנושאים השונים הקשורים לרדיפות בצרפת. היא גם עונה לבקשות השונות של ה-CIVS לחקר הביזות שנעשו ע"י ממשלת וישי או ע"י הנאצים.
5. חוף ממידע רפואי ומשפטי.

חלק מהתיקים מסתיימים ללא כל סיבה, והמשמעות רוב הזמן היא שהאינדיבידואל, אם היא/הוא לא נאסרו לשם גירוש, מה שהיה ניתן לתיעוד בקלות באמצעות ארכיוני ומאגרי המידע של 'זכרון השואה' וזכרון הדיכוי,¹⁰ ירד למחתרת וכנראה ברח.

מה נמצא בתיקים?

התיעוד מתחיל בדרך כלל עם מכתב מאינדיבידואל המבקש תושבות או מקלט. או שהוא יכול להתחיל עם מסמך מנהלי, חקירה משטרתית, צו גירוש או משהו דומה. תכתובות בין השירותים והאדם יכולים להיות מאוד מרגשים לגבי מציאת עובדות אך רוב הזמן כל שלושה חודשים מתועד אותו סוג מכתבים: הזר מבקש את חידוש האישור, חוקר משטרה נותן את דעתו ושירות הנציבות מציינים האם הזר יכול לקבל אישור תושבות חדש. זרים היו חייבים לבקש אישור כמעט לכל דבר: להתחתן, לעבור וכו'.

ישנם דרכונים, תמונות, תעודות זהות מסוגים שונים. לעיתים מתועד רק דף נייר אחד, אך ברוב הגדול של האוסף ממוצע של 20-50 דפים לתיק הוא הכיוון הרגיל, תלוי באורך השהות באגף. מכתבים בדרך כלל מספרים סיפורים, לא כולם נכונים בגלל הנסיבות: לשקר לרשויות היה לעיתים הדרך היחידה לשרוד. ישנם ויזות, מכתבים של קרובים, ומכתבים של רבנים מהקהילה המקומית, מכתבים מארגוני רווחה והצלה (במיוחד מתקופות 1933-1940 ו-1944-1948).

בחלק מהתיקים ישנן רשימות שיכולות להיות בעלות עניין כדי להבין את המצב, הסיבה למעצר או תאריך ההגירה.

כיצד להשלים את המידע?

מהבית:

למידע לגבי רדיפות וכליאה במחנות צרפתיים תוכלו לבקר בדף החיפוש שלנו באנגלית <http://www.jewishtraces.org/search.php> רק 25% ממאגרי המידע שלנו הינם מקוונים, אז אל

בפריז שחלקכם אולי מכיר תחת השם CDJI, שמשמעו המרכז לתיעוד יהדות עכשווית שהוא המאגר הארכיוני הפרטי הישן ביותר במערב אירופה למקורות הקשורים לשואה. לאחר זמן רב של עיסוק בזכרון ובארכיונים, נחתם לבסוף הסכם בין שני הצדדים ודיגיטציה של האוסף החלה ביולי 2009. במהלך כתיבת⁶ מאמר זה, 400,000 עמודים כבר עברו דיגיטציה והחברה האחראית⁷ מדווחת שהעבודה גמורה בחציה. שנה הבאה אוסף זה יהיה זמין בפריז וליון ובסופו של דבר במאגרים אחרים בשנים הבאות. הדיגיטציה מייצגת רק 57% מהאוסף הכולל, בגלל מגבלות כלכליות ועניין מדעי למחקר השואה; בכמה תיקיות אשר לא נבחרו היו אנשים ממוצא דרום אסייתי או שהיו בהם ברובן מידע לא רלוונטי. מאגר המידע הוא שלם אז אפילו אם תיק אינו ממוחשב, הוא זמין באתר.⁸

מה לצפות מרשומות אלה בחיפוש אחר חבר משפחה?

ראשית, התחום הגיאוגרפי או כמעט יחודי למחלקת רון בצרפת מה שאומר אשור ליון. רשומות אחדות עוסקות ביחידים שנשלחו באגפים גובלים, מפני שליון הייתה גם מקום מושב ההנהלה האזורית. לכן ישנו סיכוי למצוא עקבות של קרוב שגר באגף סבוי או אין.

ליון בזמן מלחמת העולם השנייה הייתה ידועה כבירת ההתנגדות היכן שרשתות יהודיות היו פעילות מאוד. רשתות אלו היו פעילות בחילוף אנשים ממחנות הכליאה, החבאת ילדים – אמנות להצלת ילדים וצופי ישראל⁹ – זיוף זהויות, חציית הגבול השווייצרי ומאוחר יותר התנגדות מזויינת.

באזור הדרומי תחת שלטון וישי, הרשויות הצרפתיות היו האחראיות הבלעדיות על העקב והרדיפה עד לפלישת הנאצים לתחום החופשי לכאורה בנובמבר 1942 וההגעה הרשמית של הגסטאפו. שירותים של ההגנה והגסטאפו הפעילו מעקב ותיאום החל מ-1940 אך לא יכלו לעצור אף אחד.

6. אוקטובר 2009.

7. אוסנברג ושניידר בע"מ הידועים במחויבותם לתכנית הדיגיטציה ITS.

8. <http://www.exilordinaire.org/AD/num.html>.

9. הצופים היהודיים.

10. עוד אוסף עצום של חקירות ודיווחים על פשעים ומעצרים שנאספו אחרי השחרור בעבור שבעת האגפים של מחוז רון-אלפים. גם אוסף זה ממוחשב ונגיש בזכרון השואה בפריז כמו גם בארכיוני האגפים של מחוז רון בליון.

תהססו לבקש עוד באמצעות אימייל. למידע הקשור לגירוש מצרפת מאגרי המידע והקטלוגים של יזכרון השואה מקוונים באתר <http://www.memorialdelashoah.org> ישנה גרסה אנגלית.

במקום:

לרשימת מאגרים ארכיוניים ציבוריים ופרטיים, שבינה עצומה, ולמידע על האוספים שלהם אנא פנו למהדורה האחרונה של אבותינו כרך 25, מס' 2 ולמאמר שלנו על זרים בלתי רצויים בצרפת או צרו איתנו קשר בעבור עזרה ספציפית.

תיקי אזרוח נשמרים גם בארכיונים הלאומיים מחוץ לפריז בעבור רשומות מלפני ואחרי המלחמה בפונטי ינבלו, ומאגר הראשי בפריז בעבור רשומות מוקדמות יותר, ובכל אגף בו הוגשה הבקשה.

לצערנו ליד ושם אין עדיין עותק של ארכיוני האגפים בצרפת אך אולי יום אחד.

לארכיונים השווייצריים הפדראליים יש רשומות של אינדיבידואלים שביקשו מקלט והשלימו את המידע מליון לגבי הרבה אינדיבידואלים; יש לשים לב לאוסף דומה בארכיונים הלאומיים בבליה.

סוזן לאו-פולק והתיק של אמה

ב-2007 נתקלתי ברשימה של אנשים גרמנים, אוסטרים ופולנים ששחררו ממחנה גורס ב-1941 ונשלחו לתושבות כפויה באגף רון בתמיכת הארגון הנוצרי.¹¹ התחלתי לתעד כל אחד מהם ומצאתי תיקים עבור רובם באוסף בליון, באותו זמן מצאתי את הבת של זוג ברשימה ופגשתי אותה ונתתי לה

מידע על הוריה. אילסה לאו, אימה, עדיין חייה בוינה ונפגשנו מאוחר יותר. בקיץ שעבר הפכנו לחברות במהל הזמן, ותוך שסיימנו את המהדורה של הספר על הוריה, סוזן ואני הלכנו ביחד לארכיונים בליון עם צוות טלוויזיה¹² כדי לראות את התיק המקורי. בתוך התיק היה מכתב כתוב ביד על ידי אילסה שמציינת שהיא צריכה לעזוב את המרכז. המכתב היה מקורי אבל התוכן היה שקר מפני שבאותו זמן אילסה כבר ירדה למחתרת כדי לשרוד ולהציל את ילדה שאך זה נולד. כל מי שקורא את הרשומה מבלי לדעת את הסיפור האמיתי יכול לחוש משהו משובש. אז קחו בחשבון שאפילו אם זה מתועד, ממוין ושומר, זה לא תמיד שיקוף של הסיפור האמיתי. סוזן לאו-פולק הכירה את הסיפור אבל היא גילתה את המכתב והיא הבינה כעת מעט יותר כיצד אימה הצליחה לשמור עליה בחיים בשנים אפלות אלה בעוד אביה הצטרף להתנגדות המזויינת.

מנאלה וויילר היא המייסדת והמנהלת בפועל של דורות אגודה היסטורית, ארגון מחקר צרפתי ללא מטרת רווח הממוקם בליון המתמחה במיקרו היסטוריה עכשווית ומתמקד בפליטים יהודיים במערב אירופה. מומחיותה ב"חיפוש" אחר ארכיונים הוכרה על ידי מחלקת הארכיון של מוזיאון השואה בפריז שכבר את הארגון שלה לשלוש שנים כדי להתחקות ולרכוש אוספים ציבוריים ופרטיים. היא העורכת הראשית של האתר <http://www.jewishtraces.org> והמוציאה לאור של 'מהדורות מסלולים ועקבות' שתורגם לצרפתית ופרסם את הניצולה והסופרת הישראלית בת-שבע דגן.

11. ראו את הפרק על מרכז בית ציאנסייה וכנסיית גלאסברג באתר <http://www.jewishtraces.org>.

12. <http://www.exilordinaire.org/Chansaye/chansaye.html>.

משפחת "פרנקל 28"

חקר המשפחה ומפגש משפחתי – 30.10-1.11.08, נתניה, ישראל

ליאורה כהן

מאז אנו ממשיכים לחקור. ענף האוברנברייט (Obernbreit) נותר עלום בשלב זה – לא הצלחנו למצוא מידע נוסף לזה שכבר היה בידנו. ביקרנו בארכיון היהודי בירושלים ומצאנו פיסות מידע שבשלב זה לא ניתן לחבר אותן אל המשפחה שלנו. אנו עושים שימוש באתרים המספקים מידע גינאלוגי – JewishGen, אתר של בתי הקברות בסלובקיה, אתר של עיתונים אוסטריים מהמאה ה-18 ועד 1938 (שם מצאתי מספר מודעות אבל של בני המשפחה), מאגר השמות של יד ושם ועוד ועוד. כמו כן, אנו נמצאים בקשר עם ארכיונים בברטיסלבה ובשמורין (Samorin).

במאי 2008 נסעתי לשמורין (Samorin) וביקרתי בבית עלמין העתיק. החוויה הייתה יוצאת דופן והכנס המשפחתי – המעמד בו סיפרתי על כך למשפחה, אפשר לי "לקחת" אותם לשם, לעמוד איתי בדיוק במקום בו עמד והתפלל הסבא רבא מרקוס (Marcus) בבית הכנסת העתיק.

הכנס המשפחתי

תוצאה ישירה של הקמת האתר הייתה הרצון לפגוש את כל האנשים הללו פנים אל פנים.

באוקטובר 2008, לאחר ארגון של כשנה נפגשנו לסוף שבוע, 70 איש (מתוך כ-200 אנשים חיים באילן היוחסין) בנתניה, במלון.

ההכנות הושלמו מספר ימים לפני המפגש עצמו. ערכות עם חולצות ע, תגי שם, תכנייה ושובר למתנת פרידה. במשך חודשים הכנו מצגת על המשפחה. לא סקירה היסטורית אלא הצצה אל המשפחה המיוחדת הזאת מנקודות ראות שונות.

אנשים הגיעו מארבע יבשות – ארצות הברית, אוסטרליה, אירופה וישראל. היה מי שהגיע מארצות הברית לערב אחד בלבד כי הבטיח להשתתף בערב סיפורי המשפחה...

באולם בו התכנסנו תלינו שלטי ענק שעליהם הודפס כל עץ המשפחה – לכל ענף במשפחה שלט משלו. הרושם היה בדיוק כפי שחשבנו – כל אחד חיפש את קרוביו, את הקשרים המשפחתיים, לא יכלו להתיק עצמם מהקירות.

המשפחה שלנו היא משפחה מיוחדת. אם סבתי מצד אמי הייתה אחת מתוך 28 ילדים לאמא אחת, אבא אחד וללא תאומים. לא כולם הגיעו לבגרות ולמעשה רק 14 מתוכם הקימו משפחות. בידנו שמות של 20 מתוך אותם 28 ילדים.

מקור המשפחה הוא באוסטרו-הונגריה ויש לנו תיעוד החל מהמאה ה-18. בין היתר נמצאו כתובות עתיקות הן של ההורים של ה-28 – בנימין וולף פרנקל (Benjamin Wolf Frankl) ורגינה-רבקה אוברנברייט (Regine-Rivka Obernbreit) והן של אמה של רגינה – ציפרל אוברנברייט לבית אוברנברייט (Tziperl Obernbreit nee). בת אחת מתוך 28 הילדים היגרה לארצות הברית בסוף המאה ה-19. צאצאיה ניהלו עץ משפחה והיוו עוגן הצלה עבור אלו מהמשפחה ששרדו את השואה באירופה. הוריי, חוה ומרדכי (מקס) לבני (Chava and Mordechai [Max] Livni) לקחו על עצמם בשנת 1977 להמשיך ולעדכן את אילן היוחסין והם עושים זאת עד היום.

ביוני 2007 החלטנו להקים אתר אינטרנט למשפחה (באמצעות Myheritage). האתר כולל את עץ המשפחה, תמונות, סיפורי משפחה, מתכונים ועוד. הקמת האתר וההשקעה הרבה בו הביאו לחידוש קשרים עם בני משפחה רחוקים בארצות שונות.

כל השנים האמנו שמקור המשפחה הוא בברטיסלבה, סלובקיה. שם גרו ההורים של ה-28 וגם רבים מצאצאיהם. במקביל להקמת האתר ביקרה קרובת משפחה מארצות הברית בסלובקיה והחליטה לחפש את עקבות המשפחה בכפר לא רחוק מברטיסלבה-מלייצינו (Mliecno), מאחר ואמו של בנימין פרנקל מוזכרת כאוה ממילכדורף (Eva von Milchdorf) שמה הגרמני של מלייצינו (Mliecno). המקום היה כפר קטן והיום הוא חלק מהעיירה שמורין (Samorin). הביקור לא נשא פירות אך הביא את הורי לחקור בכיוון זה. בעזרת בחור נוצרי, יאן הוורה (Jan Hevera), אשר בהתנדבות ומתוך רגש מחוייבות עמוק מטפל מזה שנים בבית הקברות העתיק שם, נמצאו אבות המשפחה וקרובים נוספים רבים מאד. אילן היוחסין החל לצמוח לאחור.

אתר בתי הקברות של אוסטריה:

<http://friedhof.ikg-wien.at/search.asp?lang=en>

אתר של עיתונים אוסטריים מהמאה ה-18 ועד 1938:

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&zoom=1>

מאגר השמות של יד ושם:

<http://www.yadvashem.org/wps/portal!/ut/p/cmd/cl/1/en?lang=en>

ליאורה כהן גרה ביקניעם ומשמשת כמנהלת חברת כח אדם והשמה. היא פעילה בקרן להנצחת זכר חללי גטו טרזיינשטאט – דור שני, שימור ארכיון גיטו טרזיינשטאט בקיבוץ גבעת חיים. היא היתה פעילה בקליטת עליה מרוסיה במסגרת ה"פרום הישראלי". עוסקת גם בפעילויות שונות ביישוב, כגון: חברות בוועדת חינוך במועצה המקומית, עמותה לאיכות הסביבה בעמק יזרעאל, ועדת תרבות במתנ"ס המקומי. היא חברה ב"פרום נשות עסקים" יקנעם – מגידו. החל משנת 2007 עוסקת בחקר גנאלוגי של משפחתי FRANKL, OBERNBREIT. cohenyas@inter.net.il

השתדלנו לגוון את התכנית – מפגש פתיחה עם המצגת שהכנו, צילום קבוצתי, מרכז מידע בו יכלו האנשים לעדכן את המידע שבידנו, לסרוק תמונות שהביאו איתם, לרכוש חוברות ובהן סיפורי משפחה שיצאו בעבר ולקבל הדרכה על השימוש באתר, הרצאה על המחקר הגנאלוגי, קבלת שבת משותפת, ערב סיפורי משפחה ובעיקר – הרבה זמן למפגשים נרגשים.

ההצלחה של הכנס הייתה מעל ומעבר למצופה. נגע ללב במיוחד הדור הצעיר, אנשים שלא הכירו איש את רעהו קודם לכן החליטו שהקשרים חייבים להימשך. הם הם שלחצו על קיום כנס נוסף ואכן, בסתיו 2010 אנו מקיימים כנס משפחתי נוסף, הפעם בברטיסלבה.

כתובת אתר המשפחה:

<http://frankl29.myheritage.com>

כתובות אתרי אינטרנט:

JewishGen <http://www.jewishgen.org/>

אתר של בתי הקברות בסלובקיה:

<http://www.cemetery.sk/english/>

תעלומת "שני יוסף" שלוש

אביתר שלוש

פרק ראשון: "שני יוסף" – רקע, מקורות ופרשנויות

יוסף בן אברהם שלוש – "יוסף הראשון"

התעודה הקדומה ביותר הקיימת בידינו כיום המספרת את סיפורו של יוסף בן אברהם שלוש, "יוסף הראשון", זה שטבע בים חיפה בעת עלותה של המשפחה לארץ ישראל, היא מכתב של יוסף אליהו שלוש למשה דוד גאון מ-13.6.1928.

מ"ד גאון ויוסף אליהו שלוש ניהלו חליפת מכתבים הקשורה למאמצים של הראשון להוציא את ספרו "יהודי המזרח בארץ ישראל". חליפת מכתבים זו כוללת בקשה של מ"ד גאון לקבלת עזרה חומרית לפרסום הספר וכן פנייה לקבלת מידע מפורט אודות

הקדמה

במסגרת מחקר שבצעתי לאחרונה לגבי מקורות משפחת שלוש בצפון אפריקה, ומקור השם שלוש, נדרשתי למנהגים השונים של נתינת שמות, ולספרות דתית ומחקרית בנושא זה. בדיקה זו הובילה אותי לעיין מחדש בתעלומה גנאלוגית משפחתית שטרם נפתרה. הכוונה היא לתעלומה של "שני יוסף", בנו של אברהם שלוש, שעלה מאוראן שבאלג'יריה לארץ ישראל לקראת אמצע המאה התשע עשרה. "יוסף הראשון", שעל פי המיתולוגיה המשפחתית טבע בים חיפה כנראה בסביבות 1840, וממנו לא נותר כל זכר גשמי, ו"יוסף השני" שנפטר בייג באייר תרכ"ה, 9 במאי 1865, ונקבר בבית הקברות עגימי ביפו.

משפחת שלוש.¹ במכתבו של מ"ד גאון ה-1928.7.6 שאל מ"ד גאון את יוסף אליהו שלוש:

"... אהיה אסיר תודה לכב' אם יואיל לבאר לי למה חותם תמיד – יוסף אליהו ולא יוסף אהרון, כי עד כמה שידוע לי שם אביו היה אהרון"

על כך ענה לו יוסף אליהו שלוש בתשובתו מ-13.6.1928:²

"... אודות חתמתי, אדוני שואל למה חותם אני יוסף אליהו במקום יוסף אהרון, שם אבי? צדקת ידידי, הסבה לזו היא כי שמי אליהו יוסף מיום הולדי, מסבה שהורי קראו אותי בשתי שמות אלה, זכרון לשתי שמות של שני אחי אבי שנטבעו בחיפה בים, בבאם בסירה מאלגיריה וכמדומני שזה רשום אצלו ובספר בהיסטוריה של משפחתנו".

עובדה מעניינת ומוזרה כאחת היא כי דווקא על מכתב זה, בו הוא מסביר את מקור שני שמותיו, חותם יוסף אליהו שלוש בכתב ידו "יוסף שלוש", תוך השמטת שמו השני.

יוסף אליהו שלוש חוזר על סיפור שני דודיו שטבעו בספרו "פרשת חיי" שיצא לאור בתרצ"א (1931), אך עם הבדל מעניין. בפרק ג', בתארו את אהבתה של סבתו שמחה אשת אברהם שלוש אליו, הוא כתב:

"... זקנתי אס-אבי שאהבתי מאוד, נפשה נקשרה בי ודבקה בכל עוז אהבתה ובלילות ישנתי בחיקה, משום שנקראתי "יוסף אליהו" על שם שני בניה שטבעו בים חיפה, בעלותם עמם לארץ-ישראל ממרוקו, שאחד מהם נקרא "יוסף" והשני "אליהו", לא תוכל להפרד ממני".

מ"ד גאון העלה את הסיפור על הכתב לראשונה בספר זיכרון שפורסם במלאת שנה למותו של יוסף אליהו שלוש (תרצ"ה, 1935):

"אביו ר' אהרן יליד אוראן שבאלגיר בשנת תקפ"ט, עלה לאה"ק בשנת ת"ר בלוית בני משפחתו. סדר נסיעתם היה באנית מפרש מצפון

אפריקא לחיפה. בהיותם בלב ים בקרבת החוף התלקחה סערה עזה, ואניתם הנטרדת נקלעה וטולטלה בין המשברים הסואנים באין הרף במשך ל' יום. בשוך הים מזעפו הורדו בסירות אל היבשה, ואחת מהן התהפכה על פניה, וי"ח הנוסעים בה צללו לתהומות. ביניהם נטבעו שני האחים יוסף ואליהו שלוש בני ר' אברהם שלוש. "לבל ישכח זכרם נקרא בנו השני של ר' אהרן על שם, הוא יוסף אליהו שלוש ז"ל".³

שנתיים מאוחר יותר, ב-1937, מ"ד גאון פרסם את הסיפור בשנית בספרו "יהודי המזרח", עם פירוט רב יותר של בני המשפחה שעלו עם אברהם שלוש וגילאי הבנים:

"סדר מסעם היה באנית מפרש מצפון אפריקא לחיפה, בלוית עוד משפחות אחרות. בהיותם בלב ים בקרבת החוף, התלקחה סערה עזה, ואניתם הנטרדת נקלעה וטולטלה בין הגלים הסואנים, כמה ימים. בשוך הים מזעפו הורדו הסירות ליבשה, אך אחת מהן התהפכה על פניה, וי"ח הנוסעים בה איש ואישה צללו לתהומות. ביניהם נטבעו שני בניו, יוסף ואליהו שלוש. לבל ישכח זכרם, נקרא בנו השני... בזה רשימת בני משפחתו שעלו עמו בעת ההיא... בניו אהרן בן י"א, אליהו בן ט, ויוסף בן ז".⁴

על פי מ"ד גאון, אברהם שלוש עלה בשנת ת"ר (1840). אם העובדות בחיבורו של גאון הן נכונות, יוצא איפה ששנות חייו של "יוסף הראשון" הן משנת 1833 ועד 1840.

עדות נוספת לטביעתו של "יוסף הראשון" בים חיפה היא עדות בעל פי של מרגלית (שלוש) חבצלת, נכדתו של אהרן. סיפורה מרגלית חבצלת:⁵

"מה שאני זוכרת בילדותי בהיותי בת ארבע-חמש, סבא אהרן שלוש אהב לאסוף את הילדים ולספר איך הגיע הנה. אז הוא היה מתחיל לבכות... לדבר על האחים שלו. יוסף ואליהו. אחים שלי בספינה שהיו איתי, אחים

1. ההתכתבות כוללת שבעה מכתבים, מהם חמישה של גאון ושניים של יוסף-אליהו, ומצויים באוסף המשפחה השמור בארכיון הציוני.
2. המקור, החתום בכתב יד "יוסף שלוש" על נייר מכתבים של פירמת האחים שלוש, נמצא בספריה הלאומית, עיזבון מ"ד גאון, תיק מס' 17-I. ההעתק של אותו מכתב נמצא בארכיון הציוני כנ"ל, ללא חתימה.
3. ר' יוסף אליהו שלוש ז"ל, ספר זיכרון במלאת שנה לפטירתו, בעריכת א' אלמליח וי"א עבאדי, הוצאת ההתאחדות העולמית של היהודים הספרדים, ירושלים, תרצ"ה 1935, עמ' מ"ג.
4. מ"ד גאון, יהודי המזרח בא"י, תרצ"ח 1938, עמ' 670.
5. מרגלית חבצלת, ילידת 1902, רואיינה בסרט שהופק ע"י שירות הסרטים הישראלי בשנת 1966: "שלוש – מנוה צדק ושלוש".

גדולים ממני טבעו בים ואני נשארתי ילד קטן בן
11 ביחד עם הורי..."

הגם שעדות זו מאוחרת מאד ביחס לקרות
האירועים, לא ניתן להתעלם מהרושם המרגש
הנותר מהעדות על הסב הבוכה, המספר לנכדיו על
אובדן שני אחיו בעת עלייתו ארצה.

יוסף בן אברהם שלוש – "יוסף השני"

העובדה כי לאברהם שלוש היה בן שני בשם יוסף,
שנולד בארץ ישראל ומת בערב חופתו ידועה לנו זה
מכבר. אחרי שסיפורו נעלם מהמודעות המשפחתית
לשנים רבות, חזר והופיע בתחילת שנות השבעים של
המאה ה-20 בעקבות גילוי המצבה של יוסף שלוש
בבית הקברות ביפו, על ידי החוקר פנחס בן-שחר,

שהיה הראשון שהעלה את סיפור "יוסף השני" על
הכתב.⁶

"יוסף השני" מוכר לנו מארבע תעודות היסטוריות,
המובאות להלן בסדר כרונולוגי. יוסף מוזכר
לראשונה במפקד מונטיפיורי השני משנת תר"ט
(1849), ביחד עם הוריו, אברהם ושמחה, ואחיו
הגדול אהרן. במפקד זה אין אזכור של גילאים או
שנת עליה כפי שמופיע במפקדים עוקבים. בפעם
השנייה מוזכר יוסף במפקד מונטיפיורי השלישי של
שנת תרט"ו (1855), בלוח היתומים, והוא בן 10
שנים (קרי יליד 1845).⁷ התעודה השלישית היא
המצבה בבית הקברות עגימי ביפו הנושאת את
הכיתוב הבא:

קול

ברמה נשמע על בחור

כארזים שנגדע קומתו

דמתה לתמר עליו לבי חמרמר

וי להאי שופרא דכלי בארעא

[אבוי על אותה תפארת שבכל הארץ]

מי יתן ראשי מים ועיני מקור

דמעה בעת חופתו היתה

פטירתו ונהפכה השמחה

יגון ואנחה הבחור ונחמד

יוסף שלוש תנצב"ה ביי"ג

לח"ו [לחודש] אייר שנת תרכ"ה לפ"ק [לפרט קטן]

שלוש, הביא בפנינו את ההוכחה החותכת שיוסף
הנזכר במצבה הוא אכן אחי אהרן שלוש.

אהרן בן משה שלוש (נינו של אהרן בן אברהם
שלוש, להלן: "ארוני") התייחס לנושא זה בספרו
"מגאלאבייה לכוּבַע טמבל". שם כתב:

"אין אמנם בן אברהם שלוש "שלנו" הוא, כי אז
לא ייתכן, שנולד לאותה אם, שהרי במקומותינו

התעודה הרביעית והאחרונה היא הקדשת ספר
התורה על ידי אחיו של יוסף, הלא הוא אהרן שלוש.
ספר תורה זה מצוי עד היום בבית כנסת שלוש
ברחוב אהרן שלוש בנווה-צדק, ותאריך פטירתו של
יוסף, כפי שמצוין בהקדשה שלו, תואם לתאריך
שעל גבי המצבה. הגילוי מחדש של הספר
וההקדשה, בעת אזכרה למשה בן יוסף אליהו

6. Pinhas Ben Shazar, *Forerunners of the First Aliyah – Jaffa and the first Jewish Community Outside the Four Holy* .6
Cities, Bulletin #13, Museum Haaretz, Tel Aviv, June 1971
מספרים", הוצאת משרד הביטחון, 1991.

7. לגיל ולשנת הלידה יש להתייחס בזהירות רבה, בשל תופעות של עיגול, כפי שמסבירה מיכל בן-יעקב במאמרה "מפקדי
מונטיפיורי וחקר היהודים באגן הים התיכון", פעמים, חוברת 107, אביב תשס"ו.

"לעילוי נשמת אחיו... חמד בחורים" מצביע על יחס של קרבה ואהבה – ולא של רצון להתנתק. יתרה מזאת, תיאוריה זו בנויה על קיום אדם נעלם אחר, הלא היא ה"אשה הנוספת", שהיא יציר פרי הדמיון⁹ שאין לנו כל עדות מוחשית היכולה לבסס את קיומה – לא שם, לא תאריך לידה או פטירה, לא מקום קבורה ואף לא תעודה כתובה אחת. הסברת תעלומת "שני יוסף ו"היעלמותו" של "יוסף השני" מההיסטוריה המשפחתית על ידי המצאת אדם נעלם חדש, אין בה כדי לפתור את התעלומה והיא נותרת בעינה.

אור אלכסנדרוביץ¹⁰ העלה השערה שאולי "יוסף הראשון" הוא יציר דמיון, כפתרון אפשרי לקושי להסביר את "שני יוסף". השערה זו עומדת בסתירה לסיפורו האישי של יוסף אליהו שלוש, כפי שהובא לעיל, מאחר שעל מנת לקבלה צריך להניח אחת משתיים: א) שהוריו ו/או סבתו של יוסף אליהו שלוש סיפרו לו סיפור מסולף לגבי "יוסף" שעל שמו נקרא, ושבאירוע הטביעה אבד רק בן אחד – אליהו, או ב) שיוסף אליהו שלוש, שהכיר את סיפורו האמיתי של "יוסף השני" שנפטר חמש שנים לפני לידתו שלו, שינה אותו ממניע לא ידוע.

כל אחת מהנחות אלו בעייתית בפני עצמה. לגבי הראשונה, קיים חיזוק ממקור כתוב נוסף, לגרסה שהיו שני ילדים באירוע הטביעה. בהספד על אהרן שלוש, שכתב אברהם אלמליח,¹¹ עורך "דאר היום", הוא כתב:¹²

"... והנסיעה בימים ההם לא כנסיעה בימינו אלה היתה, אך כל תלאותיה וכל סכנות הדרכים לא יכלו להניא את חובב-ציון הצעיר מלעלות אל ארץ משאת נפשו, ואחרי נדודים רבים הגיע המנוח ומשפחתו אל אלכסנדריה, ובהיות שלא מצאו בחוף עיר זו אניה הנוסעת ליפו הפליג הוא ושני אחיו הגדולים בסירת דוגה, אך בבואם לחוף יפו קמה סערה גדולה ביס ותטבע הסירה וכל אשר בתוכה, נטבעו גם שני אחיו, ורק הוא נצל בדרך נס ויחליט להשתקע ביפו...."

ובקהילתינו, לא יינתן שם של בן שנפטר, לכן אחר, מחמת "עין הרע". ואם גם ניתן משום מה, מדוע לא נזכר בסיפורי המשפחה?⁸

לע"נ אחיו – "יוסף בן שלוש"

התורם – אהרן שלוש

המסקנה הראשונית של ארוני היא כי "יוסף השני", בנו של אברהם, נולד לו כנראה מאישה אחרת ולכן "עין הרע" לא חל במקרה זה. הוא מביא השערה שיתכן שהסיבה ש"יוסף השני" נשכח, או הושכח על ידי אהרן וצאצאיו, היא אולי הזנחה של אמם – שמחה, על ידי אביהם, ביחס לאשתו השנייה. ברם, גילוי ההקדשה של אהרן שלוש, על ספר התורה,

8. אהרן שלוש, מגאלאבייה לכובע טמבל, עמ' 23.
 9. אליהו עדי כהן, בן דודו של ארוני, מסר לכותב שורות אלו את העדות הבאה: "... כשפיני בן שחר הביא לתודעתנו את קיומו של "יוסף השני" העליתי בדמיוני הפורה את האפשרות שיוסף, אשר מותו בטרם עת נצרב במצבתו הצנועה, נולד לאשה שנייה..." את רעיון האישה השנייה הציג עדי כהן לארוני, והאחרון הכליל אותה בספרו כ"ל.
 10. אור אלכסנדרוביץ, "מסע בעקבות אתמול נשכח. מתוך "שלוש" משפחה אחת, בית אחד". חוברת בהוצאת המשפחה שפורסמה באוקטובר 2004 וחולקה למשתתפי כנס צאצאי אהרן שלוש.
 11. אברהם אלמליח נולד בשנת תרמ"ה 1885 ונפטר בשנת תשכ"ז-1967, סופר, עיתונאי, חוקר תולדות ישראל בארצות מזרח, נשיא עדת המערבים וממנהיגי עדת הספרדים בירושלים, חבר במועצת עיריית ירושלים.
 12. דואר היום, שנה 2 גיליון 156 מה-13 באפריל 1920. גרייבסקי מצטט הספד זה ב"זיכרון לחובבים הראשונים", חוברת י"ט, תרצ"ט-1929, עמ' מ"ה.

הגם ששמות שני האחים שטבעו אינם מצוינים, ההספד שכתב אלמליח הוא עדות נוספת, שקודמת ב-15 שנים לעדות הכתובה הראשונה שהותיר בידנו יוסף אליהו שלוש בספרו. בולטת השונות בין גרסה מוקדמת זו, לגרסה המאוחרת של יוסף אליהו שלוש, הן בנקודת המוצא של ההפלגה והן במקום קרות הטביעה. האם שונות זו נובעת מכך שאלמליח הכיר סיפור שונה מפי אהרן עצמו, או שהסיפור שזכר אלמליח השתבש בזיכרונו, בעת שכתב את ההספד על אהרן? זאת, שאלה פתוחה, שמחייבת מחקר נוסף.

פרט נוסף התופס את העין: בעוד ששמו של תורם ספר התורה הוא "אהרן שלוש", הרי שם אחיו כתוב "יוסף בן שלוש". גם על מצבת אברהם אביהם מופיע השם "אברהם בן שלוש". מדוע הקפיד אהרן שייכתב "בן" בצמוד לשם אחיו, ולעומת זאת הוא משמיט תוספת זו משמו שלו? הרי הספר מוקדש ב: כ"ה אלול ש' [שנת] ישישו [שנת תרכ"ו], כלומר שנה בלבד לאחר פטירת האח. האם יש משמעות להבדל מוזר זה? נתייחס לשאלה פתוחה זו בהמשך.

נחזור פעם נוספת לדבריו של ארוני. הקביעה כי אין זה נהוג "במקומותינו וקהילותינו" כוללת שני מרכיבים. הראשון, הוא מרכיב "המנהג" ולגביו עולות השאלות: מה באמת המנהג, מה מקורו והאם יש יוצאים מן הכלל למנהג זה. המרכיב השני הוא "מקומותינו". לגביו עולה השאלה מהם "מקומותינו" המשפיע על אברהם שלוש, בעת שהוא נותן שם ל"יוסף השני" שנולד כנראה בשנת 1845.

מאחר ואברהם עלה מצפון אפריקה, יש להתייחס לצפון אפריקה כ"מקומותינו", שהרי "יוסף השני" נולד בארץ ישראל, זמן קצר בלבד לאחר עליית המשפחה.

המשך המחקר לפתרון תעלומת "שני יוסף", מוביל לעיונים מעמיקים יותר במנהגים המסוכמים בפרקים הבאים: הנוהג הכללי למתן שמות (פרק שני) והמנהגים שהיו נהוגים בצפון אפריקה בהקשר זה (פרק שלישי).

פרק שני: המנהגים הקשורים למתן שמות

יוסף דוד ויסברג מתייחס בספרו¹³ למנהגים השונים הקשורים למתן שמות, וכולל בו מובאות רבות,

מהתלמוד ומקורות רבניים אחרים, לנוהגים המפורטים. יחד עם זאת, יצוין לזכותו של הכותב, שהוא כולל גם במקרים רבים פרוט של יוצאים מן הכלל ומובאות הסותרות את הכללים הראשיים. להלן מספר מובאות חשובות בהקשר של מתן השם ל"יוסף השני".

מתן שם אחר מי שמת בצעירותו¹⁴

א. "נוהגים שאין קורין שם אחר מי שמת בקיצור ימים, ויש אומרים דאם הוא צדיק קורין אחריו אף אם מת בצעירותו, יש שנוהגים דאחר אב ואם קורין אף שמתו בצעירותם".

ב. "יש שכתבו דהקפידא לא קרות אחר צעיר ימים הוא דוקא אם נהרג אבל אם מת על מיטתו קורין אחריו, אמנם אם מת כדרכו בלא בנים אין קורין בכל אופן".

מאחר שיוסף נמנה עם הצדיקים, על פי כלל א. לעיל תופעת "שני יוסף" היא קבילה בהחלט, אולם על פי כלל ב. לעיל היא אינה מתקבלת. יוצא איפה שאין לנו הסקה חד-משמעית הנובעת מכללים אלו.

מתן שם אחר מי שריע מזליה¹⁵

"יש אומרים שאין לקרות שם אחר מי שהיה ריע מזליה, אלא ישנה את שמו קצת או יוסיף עוד שם".

הגם שבמקרה זה מובא בנוסף לכלל גם היוצא מן הכלל, אין בידינו עדות ברורה ששמו של "יוסף השני" מקיים את היוצא מן הכלל, ולכן סביר לקבל כלל זה כפשוטו. קרי, שאם האדם מת כתוצאה ממזל רע, לא קוראים לאחר בשמו.

מתן שמות שווים לשני בנים¹⁶

אם משני הכללים הקודמים יכולנו להשתעשע בתקווה כי תמצא "פירצה חוקית" המתירה את "שני יוסף", הרי בא סעיף זה וסותם את הגולל על אפשרות כזו:

"אין לקרוא לשני בניו באותו שם, ואפילו כשהראשון מת כבר, וכן אם לאחר מהם שני שמות אל יקרא את אחיו באחד משני השמות האלה, וכן אם קרא את האחד מבניו בשם אחד, אל יקרא את אחיו בשם זה בצירוף עוד שם, ויש אומרים דאסור אף אם הבן השני נולד לו מאשה אחרת".

13. אוצר הברית, "אנציקלופדיה לענייני מילה", יוסף דוד ויסברג, הוצאת מכון תורת-הברית, ירושלים תשמ"ו.

14. שם, סימן ז'.

15. שם, סימן ח'.

16. שם, סימן ט'.

אם נתייחס לסייפא שבהנחייה זו בחומרה, הרי שהיא מחלישה עוד יותר את השערת "האשה הנוספת" שהביא ארוני לעיל.

צירוף שם אחר שני בני אדם¹⁷

"יש אומרים שאין לצרף שני שמות משני בני אדם, ומכל מקום אם נתן שם לבנו אחר שני בני אדם נכון שיקראו לו בשני השמות".

אמנם מובאה זו אינה רלוונטית לגבי "שני יוסף", אבל היא כלולה כאן בזכות מקרהו של יוסף אליהו שלוש עצמו,¹⁸ כפי שתואר בכתביו לעיל.

סיכום ביניים

עד כמה היה אברהם שלוש בקי ו/או מושפע מהמנהגים הני"ל ומודע למקורות התלמודיים שלהם – קשה לדעת. קשה גם להעריך עד כמה יכולה להשפיע טראומת אובדן שני הבנים, על שיקול הדעת במתן שם לבן נוסף שנולד אחרי טביעתם. אולי לרעייתו שמחה הייתה יד בדבר? מכל מקום, אם נצא מנקודת הנחה שאברהם שלוש היה איש ירא שמיים, בקי במקורות ומקפיד על המנהגים השונים – הרי יקשה עלינו להסביר את תופעת "שני יוסף", לאור המנהגים הני"ל.¹⁹ לפיכך עלינו לחפש הסבר אחר – מדוע לא נהג כמנהגים הני"ל. הסבר זה ננסה למצוא במחקר מה היה נהוג "במקומותינו", שכבר הוסבר לעיל שיש לראותם כצפון אפריקה ולא כארץ ישראל. הפרוט לכך בפרק הבא.

פרק שלישי: "...במקומותינו"

במסגרת מחקר²⁰ שמטרתו הייתה לגלות צאצאים של משפחת שלוש באוראן, נחשפו בארכיון Centre des archives d'outre-mer, Aix en-Provence, 102 רשומות (לידה, נישואין, פטירה) של נושאי השם "שלוש", בוריאציות שונות של כתיבת השם בלועזית, שחיו באלג'יריה בין 1837 ל-1902.

תופעה מעניינת שנתגלתה במהלך המחקר היא שימוש חוזר בשם של ילוד שנפטר בצעירותו. מצאנו, בשני תאי משפחה (מתוך שבעת התאים שזוהו), מספר מקרים של שימוש חוזר בשמות של בנות שנפטרו בצעירותן.

לא נמצאו במחקר הני"ל מקרים של חזרה על שמות לגבי בנים שנפטרו בצעירותם. האם יתכן והיו כאלו, שלא מצאנו, שיכולים להצביע על קיום מנהג שונה? מסתבר שכן, ולהלן מספר דוגמאות:

בשיחה שקיימתי ב-22 באוקטובר 2007 עם הרב דוד חיים שלוש, רבה הראשי של נתניה, ספר לי הרב את הסיפור הבא על מקור שמו (בתוספת השלמות מספרו של יוסף טולדנו):²¹

סבו הוא ר' דוד שלוש,²² רב מפורסם ממרוקו (1800-1893), ובנו של ר' יוסף שלוש.²³ בערוב ימיו, כשהיה ר' דוד בן 90, נישא בשנית ונולד לו בן ראשון אשר נקרא יוסף דוד שלוש²⁴ (1860-1890). יוסף דוד היה בן שנתיים וחצי כשנפטר אביו הרב המפורסם. בגיל 13 עלה ממרקש לארץ ישראל ולימים נהיה לרב מפורסם בזכות עצמו.

17. שם, סימן י"ב.

18. כפי שתואר במכתבו מה-13 ביוני 1928, שצוטט בפרק הראשון.

19. ראוי לציין כי כאשר בוחנים את המקורות אותם מצטט ויסברג בספרו, עולה כי רובם אשכנזיים, ובכלל זה: "ברית אבות", הלכות מילה, לרבי שבתאי ליפשיץ, שו"ת לרבי משה פיינשטיין, "ים של שלמה", חידושים מס' ופסוקים, לרבי שלמה לוריא "המהרש"ל", "פתחי תשובה" על שולחן ערוך, לרבי אברהם צבי הירש איזנשטט, "אדני פי", שו"ת לרבי אפרים העקשיר, "מנחת פתים", שו"ת לרבי מאיר אריק, "פרדס יוסף", ליקוטים וחידושים על התורה, לרבי יוסף פאצנובסקי מפאביניץ, "שערי דעה", לרבי יהודה ליטוין, "ציץ אליעזר" לרבי אליעזר יהודה ולדינברג, ואחרים.

20. Evyatar Chelouche, "In Search of Roots of (Chelouche, Schelouche, Schlouch, Chlous & Slous) Families in Algeria, Late 18th-early 20th centuries," *ETSI* 10:38 (September 2007), מאי 2008 – אייר תשס"ח, כרך כ"ב, מס' 2.

21. Joseph Toledano, *Une histoire de familles: Les noms de famille juifs d'Afrique du nord des origines à nos jours*, 21 (Editions Ramtoul: Jerusalem, 1998).

22. טולדנו, עמ' 754: נולד ב-Rissani במחוז תפילאלת. בגיל 20 עבר למרקש ובא הקים במהלך המחצית השנייה של המאה ה-19 ישיבה משגשגת שרכזה תלמידים רבים מכפרי האטלס. המסורת היהודית-מרוקאית מספרת כי כשהיה בנו כבן שנתיים חלה במחלה קשה ועמד למות. הרב התפלל והציע את נפשו תמורת נפש הבן. ואמנם, הבן ניצל והרב נפטר מספר שבועות אח"כ. מקום קבורתו הפך למקום עליה לרגל.

23. טולדנו, עמ' 754: רב ומשורר שחי באזור תפילאלת שבמרוקו במחצית השנייה של המאה ה-18.

24. טולדנו, עמ' 754: עלה לא"י ב-1903 בגיל 13 עם עוד 35 משפחות ממרקש. במלחמת העולם הראשונה חזר למרוקו ועלה בשנית ב-1919.

שלוש, אלא דווקא בנו הבכור? בסוגייה זו עוסק הפרק הבא.

פרק רביעי: "יוסף הראשון" – בכור או צעיר ילדי אברהם שלוש?

לפני שנעסוק באופן ישיר בשאלה האם היה "יוסף הראשון" הוא הבכור או הצעיר בילדי אברהם שלוש, עלינו להידרש לאחת השאלות הפתוחות בהיסטוריה המשפחתית: מהו תאריך לידתו של אהרן בן אברהם שלוש.

שתי גרסאות בידינו לגבי תאריך לידתו של אהרן שלוש: הגרסה הראשונה היא שנולד בשנת 1840. גרסה זו נתמכת על ידי הצלבה של הרישום בשלוש תעודות שונות מהתקופה: מפקד מונטיפיורי של שנת 1855, בו נפקד אהרן בן 15 שנה (כלומר, נולד ב-1840), מפקד מונטיפיורי משנת 1866, בו נפקד אהרן בן 26 שנה (= יליד 1840) והשלישית שהיא רישום בני החסות האלגיריים בקונסוליה הצרפתית ביפו מ-1888, בו מצהיר אהרן שלוש כי נולד באוראן ב-19 במאי 1840.²⁷

הגרסה השנייה היא שאהרן נולד ב-1829. גרסה זו מתבססת על ספור ראשיתה של המשפחה כפי שנרשם על ידי מ"ד גאון בשנת 1935. על פי גאון, המשפחה עלתה בשנת ת"ק (1840) ואהרן היה בן 11 בעת עלייתה (גאון ביסס את דבריו על מידע שסיפק לו יוסף אליהו שלוש, 90 שנה אחרי קרות האירועים).

האם יש לנו סיבה הגיונית להעדיף את גרסתו המאוחרת של גאון על פני שלוש תעודות קדומות המעידות אחרת, ושאחת מהן כוללת הצהרה של אהרן עצמו? נראה שלא. מבחינת חומר הראיות שבידינו מתבקש לאמץ את הגרסה הראשונה – כי אהרן נולד ב-1840. המסקנה המתבקשת היא כי של גאון לגבי שנת העלייה בטעות יסודו, ושנת לידתו של אהרן נרשמה בטעות כשנת העלייה של המשפחה. יתכן שטעות זו הייתה במקור, קרי ברישומים שהציג בפניו יוסף אליהו שלוש עצמו.

ברם, אם נאמץ את שנת 1840 כתאריך לידתו, מתעוררת השאלה מתי הגיעה המשפחה ארצה? מפקד מונטיפיורי השני ממקם את המשפחה באופן ודאי ביפו בשנת 1849. אם נניח כי עברו כשנתיים מהגעתם לחוף חיפה ועד להתפקדותם ביפו (בדרך

לר' יוסף דוד נולד בן בכור, אשר באופן טבעי נקרא על שם הסב המפורסם – דוד שלוש. בן זה נפטר כשהיה כבן שנה. לאחר מותו של הבן נולדה לר' יוסף דוד ורעייתו בת, שקבלה את השם אביגיל. הילד השלישי של המשפחה היה בן נוסף. לאחר לידתו, רצה אביו לקרא גם לו בשם דוד, על שם הסב, וזאת על מנת להמשיך לקיים את שמירת השם "דוד" לאורך הדורות במשפחה, רצף שנקטע זמנית עקב פטירת הבן הבכור. האם, התנגדה לרעיון זה, מחשש עיין הרע שגרמה לפטירתו של בנה הראשון. לבסוף, כפשרה, נקרא שמו של הילד השלישי "דוד חיים", שהוא שם שונה מ"דוד", אבל יחד עם זאת משמר את שמו של הסב – הרב המפורסם. דוד חיים שלוש זה הצליח ברבנות, ולימים נהייה רבה הראשי של נתניה.²⁵

זוהי דוגמה מתחילת המאה העשרים, הממחישה כי נושא שימור השם לאורך שרשרת הדורות היה בעל חשיבות רבה במסורת ובמנהגים של יהודי צפון אפריקה. סביר להניח שאברהם שלוש, בעת שבא לתת שם לבנו הרביעי שנולד כבר בארץ ישראל, מצא עצמו בסיטואציה דומה לזו של הרב יוסף דוד שלוש, כפי שתוארה לעיל. כלומר, אם לא יקרא לבן הילוד בשם "יוסף", למרות ששם זה ניתן לבן קודם שמת בנסיבות טרגיות, יאבד השם "יוסף" מהשרשרת המשפחתית. המסקנה המתבקשת לגבי "מקומותינו" היא – שקריאת הבן הנוסף באותו שם של הבן שמת/נפטר בצעירותו אינו מעשה בלתי מתקבל על הדעת. להיפך, זה מנהג התואם את המנהג המקובל בקרב יהודי צפון אפריקה. מחקר מקביל חשף שמנהג זה היה קיים בקהילות ספרדיות נוספות.²⁶

חזרה לסיפורו של "יוסף השני": השאלה שאין לנו מענה עליה היא, האם ל"יוסף השני" היה גם שם נוסף על מנת להבדיל אותו מאחיו שטבע. על שתי התעודות שבידינו (המצבה וספר התורה) מופיע רק שם אחד – "יוסף". אילו היה בידינו שם נוסף, אפשר היה לקבוע את פתרון התעלומה. מאחר שאין בידינו הוכחה חותכת – המסקנה הנ"ל נותרת כהשערה בעלת סבירות מסויימת.

האם ניתן להקביל ממנהג קיום השם בשרשרת המשפחתית, כפי שהובא לעיל, כי באופן דומה "יוסף השני" לא היה צעיר בניו של אברהם בן

25. טולדנו, עמ' 756: נכדו של ר' דוד שלוש ממרקס.

26. ביניהן אוראן, קזבלנקה, מץ, ליבורנו ועוד. פרטים נוספים, שהושמטו לצורך חסכון במקום, ניתן לקבל מהמחבר.

27. המסמך אותר בארכיון בצרפת ע"י ד"ר רינה כהן.

11, אליהו בן 9 ויוסף בן 7. יש כאן הצלבה של מידע שאחד הילדים היה בן 7. האם היה זה יוסף (כדברי גאון) או אולי אהרן עצמו (כפי שמתקבל מהחישוב הנ"ל)?

שהו בשכם ובירושלים), נגיע למסקנה כי שנת העלייה היא לכל המאוחר 1847. כלומר – אהרן כבן שבע שנים בעת עלייתו.²⁸ מכתביו של גאון עולה כי ילדי אברהם היו אהרן, בן

שם אברהם	שם אברהם	מקום מלידתם	שני חייהם	עוד נואם לאהיק
Names	Names	Place of Birth	Age	Epoch of their Arrival
אהרן	אהרן	מאהראן וטלר ועדן-קטן	הי	
משה	משה	מפאס	ט"ו יוד	בש הר"ב
יוסף	יוסף	מאהראן	ט"ו	בש הר"ב
יוסף	יוסף	מטבריה	י"ב	

מפקד מונטיפיורי ביפו שנת 1855 – רישום ילדי אברהם שלוש: אהרן בן ט"ו שנים ויוסף בן י" שנים

כע"ה

היבב אשר יעשה בקרית השר מ"ת משה מונטיפיורי
 Congregation in the Holy City of *Jaffa*
 taken in the year, 5525, A. M.
 by order of His Moses Monטיפיורי, BART.

שם אברהם	שם אברהם	מקום מלידתם	שני חייהם	עוד נואם לאהיק
Names	Names	Place of Birth	Age	Epoch of their Arrival
אהרן	אהרן	מאהראן וטלר ועדן-קטן	הי	
משה	משה	מפאס	ט"ו יוד	בש הר"ב
יוסף	יוסף	מאהראן	ט"ו	בש הר"ב
יוסף	יוסף	מטבריה	י"ב	

מפקד מונטיפיורי ביפו שנת 1866 – אברהם שלוש (שורה תחתונה) בן 26 שנה

RECENSEMENT DES *Algériens*
 No 4
 CERTIFICAT DE RESIDENCE
 + 2. Nativo

Date: 30 Septembre 1888
 Nom et Prénoms: *Abraham Schlocher*
 Profession: *Docteur*
 Résidence: *Jaffa*
 Né le: 19 Juin 1840
 Parents: *Abraham*
 Enfants: 6 personnes après
 3 3

SIGNALEMENT:

התעודה הקונסולארית משנת 1888 – אהרן רשום כמי שנולד ב-19 במאי 1840 אוראן

28. ראוי לציין שעל פי מפקד מונטיפיורי משנת 1855, שנת העלייה של המשפחה היא התר"ב, כלומר 1842. נתון זה אינו מתיישב עם לידתו של אהרן בשנת 1840. במפקד של שנת 1866 נרשמו אהרון שלוש (בן 26 = יליד 1840); שנת עליה 1846 (תר"ו); בנו אברהם-חיים; מוצא אהרון מ"יוואהאראן"; יוצא איפה שאהרון בן 6 בשנת העלייה. יש לשים לב שנתונים אלו תואמים מאד לתוצאת התחשיב שלעיל.

נחזור, אם כן, לעסוק בשאלת סדר לידת הילדים. שתי עדויות שהוזכרו בפרק הראשון הצביעו על כך שאהרון היה צעיר הילדים.²⁹ לכך יש להוסיף את העובדה הלוגית הבאה: אם (על פי גאון) הילד הגדול יותר מבין הילדים שטבעו היה אליהו והצעיר היה יוסף, מדוע יבחר אהרון לקרא לבנו השני יוסף אליהו שלוש ולא אליהו יוסף? סביר להניח כי סדר הגילים שיחק תפקיד בבחירת השם להנצחה. קרי, שהסדר הנכון הוא שיוסף היה גדול מאליהו. אם תוסיפו לכך את החישוב לגבי גילו של אהרון בעת העליה היה 7 שנים (ולא 11 כפי שרשם גאון) יוצא שסדר הילדים בעליה הוא יוסף (הבכור) – 11, אליהו – 9 ואהרון 7.

סיכום

ההשערה החדשה שאני מבקש להציג בפני הקורא³⁰ לפתרון תעלומת "שני יוסף" היא זו: "יוסף הראשון" היה בכור ילדיו של אברהם בן שלוש, ונקרא כפי הנראה על שם אחד מאבותיו של אברהם, כפי שהיה מקובל בקרב יהודי צפון אפריקה. הסיבה שאברהם קורא לבנו הרביעי, שנולד בארץ ישראל,³¹ גם בשם "יוסף" היא מהסיבות הבאות:

א. המשך קיום שרשרת השמות במשפחה, לאחר שהמשיך "הטבעי" (קרי, יוסף בנו הראשון) מת בנסיבות טראגיות בצעירותו, או ש-

ב. השם "יוסף" נבחר כשם סימבולי על כי האלוהים הוסיף לו בן, לאחר שאבדו לו שניים מבניו בעת העלייה, או,
ג. שתי הסיבות גם יחד.

ההשערה שהוצגה לעיל מסבירה מדוע מתקבל על הדעת שלאברהם שלוש היו שני בנים בשם "יוסף". ברם, החידה כיצד יתכן שצעיר בניו של אברהם שלוש, "חמד בחורים" ש"בעת חופתו הייתה פטירתו, נעלם מתודעת המשפחה – חידה זו נותרה בשלב זה לא פתורה.

ביבליוגרפיה ומקורות

ראה ביבליוגרפיה בסוף המאמר באנגלית.

אביתר (תרי) שלושת ילדי תל-אביב (1956), הוא נצר למשפחת שלוש, מהמשפחות שהקימו את נוה צדק ואחוזת בית. הוא גדל בירושלן ורמת השרון, ושהה שנים רבות בחוץ לארץ בתוקף עבודתו של אביו במשרד החוץ. הוא בעל תואר B.Sc. במדעי המחשב מהטכניון ו-M.Sc. במדעי המחשב ממכללת הצי האמריקאי בקליפורניה, ו-MBA מאוניברסיטת בן-גוריון. כיום הוא עובד בניהול פרויקטים בתחום ההיי-טק. כתחביב הוא עסק בעבר במחקר בולאי והקים אתר אינטרנט בנושא זה, וכיום הוא עוסק במחקר גנאלוגי על משפחתו ומקורות השם "שלוש". הוא נשוי ואב לשלושה.
tari.chelouche@gmail.com

29. ההספד של אלמליח ועדותה של מרגלית חבצלת.

30. כנגד השערות קודמות שהועלו על ידי בני המשפחה: קיום "אישה שנייה" ו"היה רק יוסף אחד", כפי שהוסבר לעיל.

31. כנראה בסמיכות זמן לעליה, בין השנים 1845-1846.

”זר דפנה יונח על קברו“:

תיאור קצר על חייו ומפעליו של חכם יצחק אבואב דה פונסקה

לידיה החאורט וכן נח

בקיצור, בחייו אבואב השאיר עקבות רבים ובסיפור חייו מהדהד סיפור היהודים הספרדים באמסטרדם במאה ה-17.

ב

יצחק אבואב נולד בשנת 1605 בקאסטרודיירה שבפורטוגל; הוריו היו דוד אבואב ואיזבל דה פונסקה. עקב חרדות מהאינקוויזיציה החליטה המשפחה להיטבל; יצחק קבל את השם סימאון דה פונסקה. למרות זאת הייתה המשפחה בסכנה; הם ברחו מהרדיפות לסאנט ז'אן-דה-לוז, קרוב לגבול בצרפת, ומשם לאמסטרדם. בסביבות 1612 הגיעה המשפחה לעיר. אביו הצטרף לקהילה ”נווה שלום“. הוא למד אצל חכם עוזיאל שהגיע מפז בברבריה. כמו רבו, אבואב נמשך אחרי הקבלה.

הפעם הראשונה ששמו מופיע במקורות היא ברישום של הגבאי של קהילת ”נווה שלום“. בשנת הת”מ (1620/1619) הוא תורם בפעם הראשונה תרומה שנתית לקהילה. בשנה לאחר מכן, בשנת התמ”א, הוא קבל משכורת של כ-15 פלורין; הוא לימד בתלמוד תורה והוא עוד לא בן 17.

ג

באותה תקופה התחילה התפתחות תעשיית הדפוס היהודי באמסטרדם. מנשה בן ישראל (1604-1657) היה הראשון שפתח בית דפוס יהודי באמסטרדם, בשנת 1626. הוא הדפיס ספרים בספרדית, עברית ולטינית. מהר מאוד הלכו בעקבותיו מדפיסים ומו”לים יהודיים אחרים. בואו של המדפיס החשוב עמנואל בנניסטה מונציה בסביבות שנת 1640, סימן שאמסטרדם תפסה את מקומה של ונציה כמרכז העולמי של הדפוס בעברית. הגורם לכך היה החופש הגדול שחוו היהודים, יחד עם השגשוג הכלכלי של הרפובליקה. תעשיית הדפוס היהודי נתנה עיסוק למדפיסים, מגיהים, סוכנים וכורכים, והספרים מצאו את דרכם באירופה, באימפריה האות’מנית ובאסיה. גם יצחק אבואב התפרנס, בין היתר, מתעשיית הדפוס. אבואב השתתף בהוצאה לאור של הספר הראשון שנדפס בעברית באמסטרדם בשנת 1627. הוא היגה את הסידור הזה.

חכם אבואב נפטר באמסטרדם בכ”ז אדר ב’ בשנת התנ”ג בשיבה טובה בגיל 88. בהלווייתו למחרת באודרקק הספיד אותו הרב-המשורר ר’ שלמה דיאוליבירה במילים פואטיות. הוא התחיל את ההספד במשל של שעון מקולקל: השעון כבר לא עובד, הגלגלים נפלו והחוטמים נקרעו, הכל במבוכה.

א

ייתכן שהמבוכה היא התחושה של הדובר וגם הקהל, וקל להבין אותה: יצחק אבואב שירת את הקהילה הפורטוגזית למשך יותר משבעים שנה ובתקופה הזאת הוא היווה לרבים מקור של חכמה, אור ועוז. המאה ה-17 היתה התור הזהב של שגשוג וחופש של הרפובליקה, של אמסטרדם ושל היהודים הפורטוגזים. אולם, באותו זמן זאת הייתה לספרדים מאה של אי-וודאות, מצוקה ומריבות. אבואב היה עד לרוב האירועים הללו. בתחילה, הייתה אי-הוודאות של התקופה הראשונה של ההשתקעות באמסטרדם. לאחר מכן העבודה הקשה סביב ה-Uniaō, האיחוד של שלושת הקהילות הנפרדות ”בית יעקב, ”בית ישראל“ ו”נווה שלום“ לקהילה המאוחדת ”תלמוד תורה“ בשנת 1639.

בסביבות 1641 יצאו אבואב וחבריו לרציף בברזיל; הם שרדו את התנאים הקשים ששררו שם עקב המצור על ידי הפורטוגזים. אחרי חזרתו לאמסטרדם, היה אבואב מעורב במהומה סביב ברוך ד’אספינוזה בשנת 1656. כמו כן הוא היה שותף בהתלהבות סביב שבתאי צבי ב-1666 וכן חווה את האכזבה שבסוף. ולבסוף היה אבואב הכוח המניע לבניית בית הכנסת החדש.

אבואב השאיר אחריו חיבורים רבים, אלו שהוא כתב בעצמו ואלו שהוא תרגם; הוא פעל יחד עם סופרים, משוררים ומדפיסים, וצוירו ונשמרו דיוקנים רבים ממנו. בארכיונים נוטריוניים של הארכיון העירוני של אמסטרדם נמצאו פרוטוקולים המעידים על מעורבותו בחיי היומיום באמסטרדם. לאחר פטירתו נמכרה ספרייתו. רישום של האוסף שלו נשמר.

ב-1655 הוא פרסם תרגום חשוב. כאמור, אבואב היה מקובל, הוא נמשך אחרי הקבלה הלוריאנית. בתורתו, יצחק לוריא (1522-1570) הדגיש במיוחד את המשמעות העמוקה שבמעשים הדתיים היומיים, שיש בהם לקרב את העולם לשלמות. לוריא היה מצפת ועמד על ראש קבוצת מקובלים. דעותיהם הפכו את צפת למקום מפורסם.

נציג חשוב של המחשבה הלוריאנית היה אברהם כהן הרירה (בסביבות 1570-1635) שגר חלק מחייו באמסטרדם. כהן הרירה כתב בספרדית את הספר הקבלי-מיסטי Puerta del Cielo – שער השמים. אבואב תרגם את הספר לעברית וכך פתח אותו לציבור רחב יותר. הספר נדפס ב-1655 על ידי עמנואל בנניסטה.

אחרי עזיבתו של חכם מנשה בן ישראל לאנגליה, נטל אבואב חלק מתפקידיו בידו בינואר 1656. מעכשיו הוא היה צריך לשאת דבר תורה פעמיים בחודש תמורת משכורת של 600 פלורין. בתפקידו כחכם הוא היה מעורב בהכרזת החרם על ספינוזה ביולי 1656. לאחר פטירתו של חכם שאול לוי מורטירה בשנת 1660, אבואב הפך להיות הרב הראשי ברבנות.

י

בשנת 1666 נאחו חלק גדול מהקהילה הספרדית באירופה בהתלהבות בהאמינם שהגיע משיח בדמותו של שבתאי צבי (1626-1676). בונציה ובהמבורג אנשים הוקסמו עקב הנבואות, החזיונות והנסים המקושרים במשיח המדומה. גם באמסטרדם 'הורעלו' העשירים יחד עם העניים. קשרו סרטים ירוקים לבגדים (ירוק היה צבעו של שבתאי צבי) והתוודו על עוונותיהם בפרהסיה, והתירו שימוש של כלי נגינה בבית הכנסת. ספרדים חשובים באמסטרדם נערכו לעלות לארץ ישראל כדי להצטרף למשיח. גם אבואב נמשך אחרי התנועה והאמין באמונה שלימה 'במלך החדש'.

האכזבה הייתה גדולה מאוד כשהסולטן בקונסטנטינופול תפש אותו והכניס אותו לכלא, וכשהכריח אותו בספטמבר 1666 לבחור בין המוות ובין ההתאסלמות, הוא בחר באחרונה. פרנסי הקהילות במערב אירופה וגם באמסטרדם מהרו להגיב בקשיחות ופסקו בחריפות נגד המשיחיות. הפרנסים באמסטרדם הורו להשמיד את כל המאמרים וספרים שנכתבו בקשר אליו. קללו את שמו ומחו את זכרו כליל.

במרבית הספרות העוסקת באותה תקופה אנו מוצאים (בלי ציון מקורות), שלפני איחוד הקהילות ב-1639, יצחק אבואב שימש כחכם ב"בית ישראל". אולם, מהארכיונים מתברר שהוא עבד בקהילת "נווה שלום". בשנת 1633/34 הוא קבל כחזן משכורת שנתית של 200 פלורין. שנה לאחר מכן, בשנת התצ"ט, הוא השתכר כ"ח" (חכם) אבואב 300 פלורין לשנה. בשנת 1638, שנה לפני האיחוד, הוא עדיין קבל את המשכורת השנתית הזאת כחכם; חכם מנשה בן ישראל קיבל 150 פלורין וגם 'רובי' יעקב גומו השתכר כ-150 פלורין.

ז

עם איחוד והקמת קהילת "תלמוד תורה" ב-1639 מינו את מנשה בן ישראל, דוד פרדו, שאול לוי מורטירה ויצחק אבואב כחכמים. תפקידו של אבואב היה לימוד הורשת השפה העברית ושיעורי תלמוד בסיסיים בגמרא. כמו כן הוא היה אחראי על ה'דרשות דה נויטה'.

את הקהילה החדשה 'תלמוד תורה' הוא לא שרת לתקופה ארוכה. מהמושבה פרנמבוקו בצפון ברזיל הגיעו דיווחים שיהודים יכולים לחיות שם בחופש מושלם. ב-1624 כבשו ההולנדים את המושבה מהפורטוגזים. יחד עם משה רפאל דה אגילאר, בין היתר, יצא אבואב לברזיל בסביבות 1641. הוא התחיל לעבוד ברציפה בקהילת "קהל צור ישראל". לאחרונה התגלה שקהילת "קהל צור ישראל" שהוקמה כנראה ב-1636, היא הקהילה הוותיקה ביותר ביבשת אמריקה, ולא קהילת "מקווה ישראל" שבקורסאו, כפי שנחשב עד היום. הקהילה "קהל צור ישראל" מנתה בשנת 1645, כשהיא הייתה בתקופת השיא שלה, 1630 חברים. אבואב שירת את הקהילה הפורחת הזאת לתקופה ארוכה; הוא היה הראשון ששימש כרב בעולם החדש'.

אולם, הפורטוגזים ניסו לכבוש את המושבה בחזרה מההולנדים. המצור נמשך שנים רבות והקשיים היו גדולים. לאחר מכן הוא כתב את זיכרונותיו לתקופה זאת בספר בעברית "זכר עשיתי לנפלאות אֵל'".

ח

הוא חזר לאמסטרדם בספטמבר 1654 ומיד זכה מחדש בתפקידו כחכם עקב 'seus meritos pasados y presentes' זכויותיו בעבר ובהווה. הוא קבל משכורת שנתית של 450 פלורין והתחייב לשאת דבר תורה פעם בחודש.

האמונה במסורת ובסמכות הייתה צריכה לתפוס את מקומה של התקווה המעורערת.

ז

פרנסי וחכמי קהילת "תלמוד תורה" התעשתו מהר מאוד לאחר האכזבה של 1666. גם אבואב התמקד כולו בחייו באמסטרדם.

אשתו אסתר נפטרה בשנת 1669. היא נטמנה בחלק חדש של בית הקברות, שנקנה ב-1663. בחלק הזה היה הרבה מקום. לפני כן קברו את האנשים לפי סדר פטירתם, אך מאותו מועד נתן היה לשמור מקומות. חכם אבואב השתמש באפשרות הזאת וכיסה את קבר אשתו במצבה כפולה. בצד ימין נחרת כיתוב מאת אבואב:

אסתר אסתר
עד בא עת בה
תשוב תשיב
תגל נפשה
כי בערב
באה שמשה
אמנם בבקר
היא שבה
תנצב"ה

מעל הכתב יש זר פרחים ובתוכו כתוב: אשת חיל עטרת בעלה. בתחתית המצבה מצוין שעון חול מופל על צדו.

אבואב התחתן שנית עם שרה שגם היא נפטרה בעודו בחיים. דוד הנריקס דה קסטרו גילה במאה ה-19 את מצבתה הקטנה והכחולה, לא הרחק מהמצבה הכפולה. לפי המצבה היא נפטרה ב-1690.

ח

כשהתברר שבית הכנסת בהאוטחראחט נהיה קטן מדי, יזם אבואב מבצע כדי לשכנע את הקהילה לבנות בית כנסת חדש במקום להרחיב את הקיים. ב-23 בנובמבר 1670 הוא נשא נאום נלהב שהניב תרומות בסך של כ-40,000 פלורין. מאמציו הצליחו והוחלט לקנות חלקת אדמה לא הרחק מבית הכנסת בהאוטחראחט. הבנייה התעכבה עקב המלחמה נגד אנגליה וסערה חזקה. ביום ו' ב-2 באוגוסט 1675 התקיימה סוף כל סוף חנוכת בית הכנסת בנוכחותם של ראשי עיר, חברי העירייה ואישי ציבור. הבניין המרשים היה מואר בנרות. היו שלוש הקפות עם כל ספרי התורה וחכם אבואב נטל את ספר התורה הראשון. השירים ששרו במהלך שלושת ההקפות חוברו על ידו ועל ידי שלמה ד'אוליבירה.

השם אבואב שולב בצורה נבונה בכיתוב בעברית מעל כניסת בית הכנסת. וכך כתוב: "ואני ברוב חסדך אבואב ביתך" (תהילים ה', ח'). לפי המסורת ניתן לרמז שנה על ידי אותיות מפסוק מצוטט. בדרך כלל מסמנים את האותיות השייכות על ידי כוכביות או כל סימון אחר. במקרה שלנו זו המילה האחרונה: ביתך" עם הגימטריה של ב' י' ת' ד' – $20 + 400 + 10 + 2 = 432(5) = 1671/1672$.

השם אבואב נמצא בשתי מילים הצמודות זו לזו: המילה החמישית היא "אבואב" – א' ב' ו' א' – והאות הראשונה של המילה האחרונה שכבר הזכרנו: ביתך". כך ניתן לקרוא את שמו א' ב' ו' א' ב'.

עד היום הבניין הוא מרשים. הסופר הציכי אגון קיש כתב: זה לא בניין מצומק עם נטייה להסתתר כמו מקום כינוס של שוהים בלתי חוקיים, אלא הוא בניין מפואר, קתדרלה בנוסח יהודי".

עבור חלקו בבניית בית הכנסת כיבדו ועדיין מכבדים את יצחק אבואב: זיכרונו לברכה בזכות העבודה הנפלאה הזאת! זר דפנה יונח על קברו עבור זה! כתב דוד הנריקס דה קסטרו.

ט

התקופה בין השנים 1670-1685 בערך הייתה סוערת בהיסטוריה של "תלמוד תורה". לעתים קרובות פרצו מריבות בין פרנסי הקהילה וחברי הקהילה על כסף (משפחת דל סוטו), על האיסור לקנות עופות מיהודי אשכנזים (אברבנל), על שידוכים (המשפחות קוריאל ואבואב), על מקום הישיבה שהתקבל בבית הכנסת החדש (יצחק הנריקס קותיניו) או על נוסח תפילת ההשכבה שנאמרה ליד הקבר (המשפחות פריירה ודה מרכזו). לכל המריבות היה מכנה משותף: מרד נגד סמכות הפרנסים. הם תמיד הסתיימו באותה צורה: המשפחות המורדות רצו להקים קהילה ובית כנסת משלהם. הפרנסים כמוהן התנגדו לזה והם קיבלו תמיכה מהעירייה של אמסטרדם. חברי העירייה קבעו ב-1680, עקב בקשתו של יהודי פורטוגזי לאישור בניית בית כנסת פרטי, שאינו יקבל אישור לזה: שכל עוד הוא ירצה להיות יהודי, יצטרך לשמוע לקול כנסייתו".

אבואב מלא תפקיד חשוב בכל המריבות הללו. מכל האירועים מתברר שחברי הקהילה כמעט ולא שמעו בקול הפרנסים, אך בסופו של דבר קבלו עליהם את הראשות והסמכות של החכמים. אבואב תמיד הקפיד לתמוך בפרנסים וניסה להשיב את השקט.

הוא הצליח: כל המשפחות המורדות חזרו ל"תלמוד תורה".

אחת מהמריבות הייתה על נוסח ההשכבה שנאמר עבור דוד דה מרכזו שנפטר ב-1682. קבוצה של משפחה וחברים, ביניהם יעקב ישראל פריירה ובניו, לא הסכימה עם הפרנסים והחכמים. בארכיונים הנוטריונים נשמרו הרשומות; עדיין נוכל לעקוב אחר האירועים כפי שקרו מיום ליום.

גם חכם אבואב נתן עדות לנוטריון. הוא סיפר בהולנדית על מה שקרה בבית הקברות באודרקרק ובבית הכנסת. בבית הקברות התחילה המריבה על נוסח ההשכבה. המשפחה וחברים של דוד דה מרכזו דרשו שבהשכבה יאמר, כפי שכתוב במקורות, חכם אסלם" (החכם השלם). חכם אבואב תרגם את זה לנוטריון כ"איש דת חכם ושלם". אך מכיוון שהפרנסים והרבנים טענו שדוד דה מרכזו היה חבר קהילה מין השורה, הם סרבו לתת לו את הכבוד הזה. זה התפתח למריבה ומילים קשות נאמרו. מכיוון שחכם אבואב וחכם סספורטס (שמלא את מקומו לאחר מותו של אבואב) לא הצליחו להחזיר שלום בין הנוכחים, שניהם עזבו את אודרקרק בספינה לפני סיום הטקס. ימים אחדים לאחר מכן הריב התחדש בבית הכנסת. היה רעש גדול והפרנסים לא הצליחו להשיב שקט. בסופו של דבר הרימו החכמים את קולם ובקשו מהקהל להיות בשקט וכך נרגעו הרוחות.

,

עד למותו שקד יצחק אבואב בלימודים.

כשהוא היה כבן 75 הוא כתב פירוש על התורה: *Paraphrasis comentada sobre el Pentateucho*. הספר יצא לאור ב-1681 על ידי יעקב דה קורדובה. בשנים האחרונות בחייב אבואב היה עיוור. עיניו אמנם חשכו, אך הוא ראה יותר אור דרך לימודיו ומחשבותיו" אמר שלמה ד'אוליביירה בהספדו ליד הקבר.

אבואב נקבר ליד אשתו הראשונה. בצידו השמאלי של המצבה נחרת: "מצבת קבורת החכם השלם הרב הכולל כמוהר"ר יצחק אבואב ריש מתא וריש מתיבתא בק"ק אמשטילדס זצ"ל נתבקש בישיבה של מעלה בכ"ז אדר שני שנת התני"ג יום שבת קודש והוא שפת את ישראל שבעים שנה ויהיו ימיו שמנים ושמונה שנה. תנצב"ה". מעל הכתוב תלויים בכתר

ענף רימון וענף דפנה, מתחת לכתוב יש שעון חול ששוכב ובין שני הצדדים יש טור ובו יש ספר פתוח עם כתר ובאחד העמודים יש נר דולק. מתחתיו יש ציטוט מישעיהו "והלך לפניך צדקך" ומתוך ענן מופיעה יש שמחזיקה האות "ה המוכתרת. האות "ה רומזת לשם פונסקה. מעל שני הכתובים יש פמוט עם שתי זרועות.

כאמור, לאחר פטירתו נמכר אוסף ספריו. מהקטלוג שנדפס על ידי דוד טרטאס בשנת 1693, אנו יודעים שהיו לו יותר מארבע מאות ספרים, שרובם היו בעברית. כמובן שהאוסף הכיל גם כן עבודות רבות בנושא הקבלה. אך גם ספרים פילוסופיים מסופרים יהודיים כמו מיימונידס ולא יהודיים כמו אריסטוס נמצאו באוסף.

שמו המשיך לחיות, תרתי משמע. לאחר מותו הודפסו שמו ותאריך פטירתו בשני צידיה של הכתובה הספרדית. השתמשו עוד עשרות שנים בכתובות האלה.

לידיה הגרוט (1953), היסטוריונית, עובדת בארכיון העירוני של אמסטרדם. במהלך העשור האחרון של המאה שעברה היא כתבה מספר מאמרים ב-Studia Rosenthaliana, ביניהם על א' מ' וז דיאס, רבקה נאאר ומשפחת דל סוטו מהמאה ה-17.

בספרה מ-2005 אודות בית הקברות היהודי הפורטוגזי: Het Beth Haim in Ouderkerk aan de Amstel: de begraafplaats van de Portugese Joden in Amsterdam 1614-1945, פורסם על ידי Verloren בהילברסום.

כעת היא עובדת על ביוגרפיה אודות שמואל צרפתי (1813-1866), רופא ויזם. היא נשואה לראובן סייס ותחביביה הם מרתונים (ניו-יורק 2008), רכיבה על אופנים וגולף.

*בן נוח נולד בדבנטר, הולנד ב-1936. שרד את רדיפות הנאצים בסתר. היגר לישראל ב-1953. רואה חשבון מוסמך (ישראל) בגמלאות. נשוי, שלושה ילדים נשואים, עשרה נכדים. פעיל בגינאלוגיה מ-1992 (אתר <http://www.bnnch.net>). תחום ראשי של מחקר גנאלוגי: *Achterhoek Overijssel*. סגן יו"ר דירקטוריון עמותת "עקבות" ומתאם הפעילות היום יומי שלה. פנאי ותחומי עניין: ההיסטוריה של התנ"ך ותקופת בית המקדש השני, ארכיאולוגיה ומוסיקה קאמרית.*

חיפוש קרובים בישראל

- חיה גיטל פאליקמן נולדה ב-01.12.1879
- מאנל פאליקמן (מקס) נולד ב-09.03.1881. הוא נישא לברטה אוסטרר, בצירנוביץ. היא נולדה ב-24.09.1885. הוא היה סוחר. היה להם בן, ברטולד פאליקמן, שנולד בצירנוביץ ב-1908. הם כולם מתו באזור סיביריה גאו, לפי דפי העדות שהוגשו על ידי אחותה רוזה לרר ב-1957, בישראל.
- לאון פאליקמן נולד ב-24.04.1888. הוא נשא את חמינה ברנדס, שנולדה ב-31.10.1897, בבוטוסני, רומניה.

- פישל פאליקמן נולד ב-04.04.1890
- מרקוס פאליקמן נולד ב-23.06.1895. הוא נשא את רוזה קימלמן בפברואר 1926. היא נולדה ב-22.02.1900

היו עוד ילדים ששמו טוביאס ודורה. טוביאס נפטר כילד קטן בצירנוביץ. דורה נישא לאליאס פלדמן בנייר-יורק יום אחרי שהיא הגיעה לאליס איילנד ב-1912; הוא נפטר כמה שנים מאוחר יותר, לאחר שנולדו להם שני ילדים: דניאל ומוריאל. דורה נפטרה ב-1948.

הערה: לאשתו הראשונה של יוסל/יוסף, ברטה/בריין ספרלינג, היו כמה ילדים, בהם רוזל וסאלי, והאח-למחצה שאבי פגש בישראל. רוזל נפטרה בצירנוביץ וסאלי נישאה ב-1901 בצירביץ לאדולף/אברהם שאטן, בנם של שלמה שאטן ויוטה/אתי קנדלר. הוא נולד ב-1877 בפודגאיטסי, אוקראינה. סאלי ובעלה אייב שאטן היגרו לאמריקה בערך ב-1909. סאלי נפטרה בסביבות 1947. אייב נפטר כמה שנים אחר כך.

אני יודעת שישנם בישראל משפחות פאליקמן אחרות שאבותיהם באו מהערים ליובר וקיזינקי באוקראינה. אשמח לשמוע מהם. הייתי בקשר עם בני הדודים שלהם במוסקבה וברלין. אשמח לשמוע גם מכל צאצאים אחרים של Falikman או Falikmann.

ד"ר יוסף מ' שוורץ, ד"ר אידה סלאבאן שוורץ
[idayosef@013.net]

אברהם לרמן, בן דוד שני של אבי המנוח, היה שער בעיר אומן שבמחוז קייב, אוקראינה. הוא עלה לארץ ישראל כנראה לפני מלחמת העולם הראשונה, והתגורר בחיפה. שם אמו אלטה לבית קיטאיגורודסקי, שם אביו לא ידוע לי. היה לו אח בשם דויד. אני מחפש את צאצאיו של אברהם.

ג'סיקה פולקמן עטיה [rea@ucsd.edu]

פולקמן: משפחתו של אבי הגיעה מצירנוביץ, שהייתה פעם חלק מהאמפריה האוסטרו-הונגרית ואז עברה לרומניה ולבסוף הפכה לחלק מאוקראינה. אני יודעת שלאבי היה אח-למחצה (שאת שמו אינני יודעת) שגר בישראל בשנות ה-50 או ה-60 כשאבי ביקר שם. לאח-למחצה זה, שאביו היה ג'ואל פאליקמן ואימו הייתה ברטה או בריין ספרלינג, היה בן שיכול להיות שעדיין נמצא בישראל, סביר להניח שעם משפחה. אבי, שנולד ב-1893, היה רשום בלידתו כאדולף, אך באמריקה היה ידוע בתור מו בעבודתו באיגוד עובדי לבוש הנשים הבינלאומי ובהסתדרות ובתור מישה בתוך המשפחה. בנוסף, מפני שפאליקמן הוא שם לא רגיל, אני מאוד מקווה שאולי אחים אחרים של אבי או קרובים אחרים הצליחו להגר לישראל, עם ילדים ונכדים ושהם עדיין שם, וששם המשפחה פאליקמן ידוע לדור זה.

סבי וסבתי היו יוסל/יוסף פאליקמן והאני גרוס, שניהם נפטרו בצירנוביץ לפני מלחמת העולם השנייה. הוריה של האי היו גרוס ופישבך, מזלשיקי.

ילדיהם של יוסל והאני ששרדו לבגרות נולדו כולם בצירנוביץ/קרנאוטי חוץ ממקס ואשתו ובנם אשר אינני יודעת מה עלה בגורלם.

חדשות מארכיונים, אנאונים וספריות בישראל

הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי

הדסה אסולין

האישיים האלה נמצאת באתר האינטרנט של הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי.

שאר התיקים באוסף זה מכילים התכתבות, דוחות כספיים, פנקסי הנהלת חשבונות וספרי מפקד של המושבות השונות. במפקדים אלה ניתן למצוא את שמות המתיישבים, שמות בני משפחותיהם, גיליהם, ולעיתים קרובות גם שמות קהילות המוצא שלהם במזרח אירופה. מידע זה הינו חשוב ביותר, כיון שהוא מאפשר ליוצאי מושבות ייק"א בארגנטינה לזהות את קהילות המוצא של משפחותיהם, ולחפש חומר רלבנטי בארכיונים המתאימים במזרח אירופה. אם יתמזל מזלם, עשויים הם למצוא את המידע הרלבנטי גם בארכיון המרכזי בירושלים (ראה לעיל – זייטומיר, לבוב וכו'). **רשימת 2,000 תיקי ההתכתבות האלה טרם הועלתה לאתר האינטרנט של הארכיון, אך ניתן לעיין בה באחד ממחשבי הארכיון עצמו.**

* **תיקי המשרד הראשי של חברת ייק"א** (אשר ישב בפאריס)

בתיקים האלה התכתבויות, דוחות, קטעי עתונות, מפות וכו' בקשר לפעילות של ייק"א באיזורים שונים, ביניהם מזרח אירופה, ארץ ישראל ודרום אמריקה. בין תיקי ההתכתבות על הגירה של יהודים ממזרח אירופה לדרום אמריקה נמצאים לעתים קרובות דוחים על קבוצות של מתיישבים אשר עזבו את מזרח אירופה, בצירוף רשימות שמיות של חברי הקבוצות. **ניתן לעיין ברשימת התיקים באחד ממחשבי הארכיון.**

* **תיקי סופרוטימיס**, ארגון שסייע למהגרים יהודיים בארגנטינה

המתנדבים מדרום אמריקה עוסקים ברישום התיקים האישיים של האוסף. **רשימת התיקים נמצאת במחשבי הארכיון.**

* **אוסף מרכז המידע היהודי למהגרים במזרח הרחוק (Daljewcib)** שישב בחארבין ובשנגהאי

בתקופה האחרונה נמצא הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בתנופה גדולה, הן בקליטת חומר חדש (בעיקר מיקרופילם), הן ברישום חומר ארכיוני קיים, בעל ערך גיאולוגי והן בהכנסת חומר חדש לתוכנת מחשב, המאפשרת איחזור חומר לא רק לפי הקריטריון הגיאוגרפי המקובל עד כה, אלא גם לפי שמות משפחה ומלות מפתח, ביניהם המלה "גנאולוגיה" (genealogy) והמונח "רשימות של שמות" (lists of names).

רכישות חדשות

להלן **מבחר** מן החמרים הגנאולוגיים אשר הגיעו לארכיון בתקופה האחרונה:

מיקרופילמים: של כרטסת אשר הכינה פרופסור רות קסטנברג-גלדטשטיין ז"ל, על סמך מפקד שנערך ליהודי ב**והמיה** בשנת 1724; של מפקד יהודי ליטא, 1765; של רישומי לידות, נישואין ופטירות מקהילות באיזור לבוב, במשך המאה הייט; של רישומי לידות, נישואין ופטירות מקהילות באיזור זייטומיר (כולל רישום לידתו של חיים נחמן ביאליק).

חומר מקורי: רשימת בוחרים מ**והאטין**, לסיים הפולני, 1870; רשימת פטירות יהודיות מ**ביאליסטוק**, 1938; רשימת משלמי מסים מ**קראקוב**, 1906; רשימות דיגיטליות של הנקברים בארבעה בתי קברות יהודיים ב**בואנוס איירס**, וכו'.

רישום חומר קיים – מבחר מן האוספים שנרשמו לאחרונה

בשנים האחרונות נעזר הארכיון בקבוצה גדולה של מתנדבים מדרום אמריקה, אשר קיטלגו מספר אוספים, חלקם בעלי ערך גנאולוגי רב, לדוגמה:

* **אוסף הסניף הארגנטינאי של חברת ייק"א**, החברה להתיישבות שהקים הברון מוריץ הירש מפאריס.

באוסף כ-9,000 תיקים, בהם 7,000 תיקים אישיים של מתיישבים במושבות השונות בארגנטינה. כל תיק כזה מכיל חוזה או ניירות משפטיים אחרים הקשורים לאותו מתיישב. **רשימת התיקים**

מן המבחר הקטן שהובא לעיל מתברר שהארכיון קיבל ומקבל ללא הרף, חומר רב בעל ערך גנאולוגי. פוטנציאל הרכישה הוא גדול מאוד ותלוי בעיקר במשאבים שיועמדו לרשות הארכיון. לציבור החוקרים מומלץ לבדוק את כל מאגרי המידע של הארכיון ולבקש את עזרת הצוות כדי להגיע לכל החומר הרלבנטי למחקריו.

לבסוף, אנו מחפשים התכתבות משפחתית בין משפחות באירופה ובני משפחות אשר היגרו לארצות הברית, ישראל, דרום אמריקה וכו', בכל השנים שקדמו לפרוץ מלחמת העולם השנייה (עד המאות הקודמות). חומר זה, למרות היותו "פרטי" וכביכול חסר חשיבות, מספק לנו מידע רב וחשוב על החיים האמיתיים של יהודים באותם שנים, וכן על קהילות שלגבי חלקם לא נותר תיעוד.

ניתן להתקשר אלינו באמצעות טלפון, פקס או דואר אלקטרוני לפי הפרטים דלהלן:

טל: 02-6586249 פקס: 02-6535426
דו"אל: archives@vms.huji.ac.il

הדסה אסולין נולדה בניו-יורק. למדה מכיתה א' עד י"ב בבית ספר יהודי. בעלת תואר ראשון בהיסטוריה מ-Brooklyn College. עלתה לארץ ב-1965. בעלת תואר במדעי ארכיון ותואר שני בהיסטוריה יהודית מהאוניברסיטה העברית. משנת 1966 היא עובדת בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. מנהלת הארכיון מ-1993.

בסין. באוסף תיקי התכתבות בקשר לפעילות הארגון וכן קרוב ל-3,000 תיקים אישיים של יהודים מגרמניה, אוסטריה, פולין, איטליה וארצות אחרות באירופה, אשר הגישו בקשות לארגון עזרה ("הילפספרייין") בגרמניה לסייע להם בהגירה לשנגהאי בין השנים 1938 ו-1940. **רשימה שמית של הפונים, שהוכנה על ידי עובדי הארכיון נמצאת במחשבי הארכיון.** באוסף גם מספר תיקים המכילים רשימות של יהודים אשר שהו בשאנגחאי במהלך מלחמת העולם השנייה, ורשימות של יהודים שביקשו להגר אחרי תום המלחמה.

תוכנת מחשב

בתקופה האחרונה החל הארכיון לרשום סרטי מיקרופילם חדשים וכן חומר חדש מפולין ומרוסיה, בתוכנת מחשב המאפשרת אחזור מידע לא רק לפי גיאוגרפיה (כפי שהיה מקובל עד כה) אלא גם לפי מספר מצומצם של מילות מפתח. מתוך 640 סרטים אשר נרשמו עד כה בתוכנה הזאת (החומר מלבוב המוזכר לעיל טרם נרשם) נמצאו (במהירות) 57 תיקים שהכילו רישומי לידות, נישואין ופטירות, ממזרח אירופה, בין השנים 1752-1887, לפי מילת המפתח "genealogy". המונח "lists of names" הצביע על 594 תיקים ממקומות ברוסיה, פולין, אוקראינה, ליטא, רומניה, תורכיה, מרוקו ובולגריה, שהכילו רשימות של שמות מן השנים 1626-1940. ועוד היד נטויה...

אוסף מאיר פדואה של עצי משפחות יהודיות מאיטליה

חיים גיזלי

זהותו היהודית. נוכח המציאות המשתנה התחיל מאיר פדואה הצעיר לגלות התעניינות ביהדות ובהיסטוריה היהודית והצטרף לפעילויות של ארגוני הסטודנטים היהודים באיטליה. לימודיו וחוויותיו האישיות היו מכריעות בהפיכתו המהירה לציוני נלהב. בתחילת שנות ה-1930 החליט להתיישב בארץ ישראל ואף שינה את שמו ממריו למאיר. לצד עיסוקיו המקצועיים המשיך לעסוק בחקר תולדות המשפחות היהודיות באיטליה. עם צאתו לגמלאות בתחילת שנות ה-1970 הפך תחום התעניינותו לעיסוקו העיקרי. בזכות העזרה, העידוד

ישראל מאיר (מריו) פדואה נולד בפירנצה, איטליה, ב-30 במרץ 1907, בן לגוסטבו עמנואל פדואה וקלרה לבית סצ'רדוטי (כהן). הוריו השתייכו לאותן משפחות יהודיות שחיו באיטליה מאות שנים ועברו תהליך של התבוללות בחברה הסובבת בתחילת המאה ה-20. הביוגרפיה של ד"ר מאיר פדואה טיפוסית לתולדותיהן של משפחות יהודיות רבות. כמו אצל יהודים רבים בתקופתו הביאה עלייתו של המשטר הפאשיסטי בשנות ה-1920 ובמיוחד התקרבותו אל גרמניה הנאצית בסוף שנות ה-1930, את הצורך בבחינה עצמית של

ושיתוף הפעולה של בני משפחתו וידידיו הרבים הצליח להשלים פרויקט גדול של תיעוד חיים יהודיים באיטליה.

גורמים רבים השפיעו על תולדות היהודים באיטליה. למרות שמבחינה מספרית יהודי איטליה מעולם לא היו רבים הם הצליחו לפתח תרבות מקורית שנחשבת היום, במסגרת הכללית של ההיסטוריה היהודית, לשוות ערך לזאת של יהודי ספרד ויהודי אשכנז, שני המרכזים הבולטים של החיים היהודים באירופה של ימי הביניים.

חיי הקהילות היהודיות באיטליה הושפעו מאד ע"י ההיסטוריה המורכבת של ארץ זאת. "הארץ של מאה הערים", כפי שאיטליה ידועה בפי האיטלקים, זכתה לאיחוד פוליטי רק במחצית השנייה של המאה ה-19. מאז העת העתיקה ההיסטוריה האיטלקית אופיינה בפירוד היסטורי עמוק; התערבותן ושליטתן של מעצמות זרות ביחד עם יריבויות ומאבקים פנימיים הביאו לדרכי התפתחות שונות במחוזותיה של איטליה. גורלן של הקהילות היהודיות נקבע לעתים קרובות על ידי אירועים פוליטיים אלה והתנאים הכלכליים המשתנים.

"יהודי איטליה" או "יהודים איטלקים", הם למעשה מושגים כלליים המתארים קהילות קטנות רבות המפוזרות כמעט בכל מחוזותיה של איטליה. קיימים הבדלים במורשת הספציפית שלהן המשקפים התפתחות והישגים מקומיים: ההיסטוריה היהודית בוונציה למשל שונה מזאת של רומא, ושתייהן שונות באופן משמעותי מזאת של הקהילות הקטנות במחוזות מרקה או פימונטה. יתר על כן, יהדות איטליה מורכבת מקהילות רבות שמוצאן שונה, ביניהן צאצאי גלות רומי והמהגרים מצפון אירופה, ספרד, הארצות לחופי המזרחיים של ים התיכון וגם ארצות צפון אפריקה. בנוסף, הייתה הגירה פנים איטלקית מתמדת כתוצאה מנישואין או עקב תמורות היסטוריות וחיפוש אחר חיים טובים יותר והזדמנויות כלכליות מבוטחות יותר. עליתו של הפאשיזם אחרי מלחמת העולם הראשונה הניעה יהודים רבים לחפש מקלט בארצות אחרות. הפזורה הזאת כוללת את ישראל, ברזיל, ארה"ב.

כבר בגיל צעיר מאיר פדואה התחיל לאסוף תצלומים וגלויות של בניינים באיטליה אשר היו פעם בבעלות יהודית. הוא התעניין במיוחד בגלויות שצולמו באופן פרטי על ידי משפחות אמידות, דבר שהיה באופנה החל מסוף המאה ה-19. גלויות אלה

מציגות לעתים קרובות תמונות נוף של בניינים מפוארים במרכזן ההיסטורי של ערים או של אחוזות כפריות ציוריות. לפעמים ניתן למצוא בגלויות אלה גם צילומי פנים של הבתים, בעיקר של סלונים מעוצבים לתפארת. האוסף אורגן לפי שמות המשפחות ואחר כך לפי שמות הערים והמחוזות של איטליה. האוסף החזותי מכיל כ-37 אלבומים עם אלפי תצלומים מקוטלגים לפי ערים ומחוזות. קיים אינדקס אלפבתי של שמות הבעלים וגם התכתבות עניפה עם אנשים רבים באיטליה ובארצות אחרות. לאוסף החזותי ערך היסטורי ואמנותי רב. התיעוד החזותי של חיי המעמד הבינוני היהודי עורר את התעניינותו של ד"ר מאיר פדואה בהיסטוריה של המשפחות היהודיות באיטליה. כתוצאה מכך הוא התחיל לאסוף מידע על המשפחות היהודיות באיטליה ולבנות באופן שיטתי את אילנות היוחסין שלהן. מאמציו גברו עם צאתו לגמלאות בשנות ה-1970 והוא הקדיש יותר ויותר זמן לפרויקט הגנאלוגי שלו. חשוב לציין שמרבית עבודתו נעשתה בעידן שלפני בואה של התקשורת המודרנית שאפשרה נגישות אל ארכיונים, ספרות משנית ומקורות אחרים. מלבד ביום השבת, ד"ר פדואה עמל ללא מנוחה בכל ימי השבוע במשך שעות ארוכות עד רדת הלילה, כשהוא כותב אלפי מכתבים אל כל פינות העולם עם שאלות אודות היוחסין של אלפי משפחות יהודיות איטלקיות. לפחות פעם בשנה נסע לאיטליה עם תוכנית עבודה מפורטת שהיה מכין חודשים מראש. ביקוריו התמקדו באופן בלעדי במחקר שערך בארכיונים של הקהילות היהודיות ובארכיונים של העיריות ושל המדינה בנסיון למצוא תשובות לשאלות שניתקל בהן בעת תחקירו. מאיר פדואה התמיד במחקרו גם כאשר עבר את גיל תשעים וראיתו נפגעה. בשנים האחרונות לעבודתו נעזר באניטה קרסנטי, עוזרתו האישית, שתרומתה לא תסולא בפז. מאיר פדואה הפסיק להעשיר את האוסף שלו בהגיעו לגיל 92, כשהרגיש שעבודתו הסתיימה ומטרתו הושגה.

ההיקף והפירוט של האוסף הגנאלוגי של מאיר פדואה מרשימים במיוחד. אוסף מאיר פדואה מכיל שמונה מאות עצי משפחה של משפחות יהודיות מאיטליה, בהם כמה שמגיעים עד המאה ה-16. האילן של משפחת פדואה, למשל, מגיע עד המאה ה-17, כאשר הקדומים באבותיו חיו בעיר מודנה. מרבית עצי משפחה מכסים את המאה ה-19 ומחציתה הראשונה של המאה ה-20 ורשומים

בהם כ-30,000 אנשים. לאור העובדה שמספרם של היהודים באיטליה שלאחר ימי הביניים היה תמיד נמוך ומאחר שהמחקר המקורי התמקד במשפחות מהמעמד הבינוני והגבוה, מתעד אוסף עצי המשפחה של מאיר פדואה את הגנאלוגיה של רוב הבורגנות היהודית במחוזותיה הצפוניים והמרכזיים של איטליה במשך מאתיים השנים האחרונות. למתעניין בהיסטוריה הגנאלוגית של המשפחות היהודיות באיטליה סיכוי טוב לאתר את המידע המבוקש באוסף של מאיר פדואה.

האוסף המקורי אורגן לפי המחוזות השונים של איטליה ובסדר אלפבתי של שמות המשפחה. שמונה מאות עצי המשפחה מכסים את כל המחוזות האיטלקיים שבהם התקיימו קהילות יהודיות במאתיים השנים האחרונות: ונטו, לומברדיה, ליגוריה, טוסקנה, לציו, קמפניה. תולדות הקהילות הקטנות במחוזות פיימונטה ואמיליה-רומניה בדומה לקורות הקהילות הגדולות ומוכרות יותר של טריסטה, מילנו ורומא המתועדות באופן שיטתי במשך דורות רבים. זהו סיפורן של משפחות ותיקות שלפי המסורת התיישבו באיטליה כבר בימיה של האימפריה הרומית, אבל גם ההיסטוריה של משפחות ספרדיות מפוארות שהגיעו לאיטליה ישירות מספרד ופורטוגל או של משפחות שהגרו לאיטליה מארצות אחרות באירופה ומסביב לאגן הים התיכון. הפרק העוסק במחוז וונטו מכיל מידע על עשר קהילות יהודיות וביניהן אלה של ונציה, טריסטה, פדובה, אבל גם של קהילות ידועות פחות, כמו מאורוגנטו, גוריציה. בנוסף, המחקר מתעד שש קהילות בלומברדיה, כולל מילנו; שבע עשרה מפיימונטה וליגוריה; שש עשרה מאמיליה-רומניה; שש מטוסקנה; ארבע מלציו, כולל רומא; ונפולי בפרק העוסק בדרום איטליה. האוסף גם מכיל מספר אילנות של משפחות יהודיות שהתגוררו בערי החוף הדלמטי אשר היו בעבר תחת שלטונה של איטליה. מספר קטן של אילנות מתעדות משפחות שמוצאן בארצות אחרות (צרפת, פולין, אוקריינה). האוסף מכיל מאות רבות של שמות משפחה. באוסף מאיר פדואה ניתן למצוא את הגנאלוגיה של אחדות מהמשפחות היהודיות המפורסמות ביותר, ביניהן משפחת אוליווטי מאיבראה או הענף הנפולטני של משפחת רוטשילד. האוסף גם מציג את הגנאלוגיה של יהודים איטלקים מפורסמים, כמו הצייר ילדי ליבורנו אמדיאו מודיליני (1884-1920); כלת פרס

נובל לרפואה לשנת 1986 ריטה לוי-מונטלצ'יני (ני 1909); הקרמינולוג יליד ורונה צ'זרה לומברוזו (1836-1909); היהודי הראשון ששימש חבר בסנאט האיטלקי יצחק-יונתן ארטום (1829-1900); המנהיג הציוני והלוחם נגד הנאצים אנצו סרני (1905-1944).

בקיץ של שנת 2002, ביוזמתו של הוגו לוצאטי, נוצר הקשר בין מיכל פדואה, בתו של ד"ר מאיר פדואה, והמרכז לגנאלוגיה ע"ש דגלס א. גולדמן בבית התפוצות. המטרה הייתה להעביר את אוסף עצי המשפחה של מאיר פדואה לפורמט דיגיטאלי ולשלב במאגר המידע של המוזיאון. מאיר פדואה ידע על היוזמה הזאת והיה עד לתחילת תהליך הדיגיטאציה של האוסף ובהתאם לרצונו החליטה משפחתו לרשום את האוסף המרשים שלו במאגר המידע של המרכז לגנאלוגיה יהודית ע"ש דגלס א. גולדמן בבית התפוצות. ד"ר מאיר פדואה נפטר בשיבה טובה בשנת 2003 בירושלים, העיר שבה חי מרבית חייו. הוא לא הספיק לראות את סיום תהליך הדיגיטציה, אבל הוא נפטר כשהוא יודע שבעתיד יוכלו חוקרים רבים ליהנות ממפעל חייו.

תהליך הדיגיטציה העמיד אתגרים רבים. מעל תשעים אחוזים מהחומרים היו בכתב יד שכלל לא מעט הערות בכתב יד קשה לפיענוח באיטלקית. לא הייתה קיימת שיטה אחידה בארגון המידע, למעשה עצי המשפחה הופיעו במגוון רחב של צורות. היה מאד חשוב לשמור על ההוראות המדויקות שמאיר פדואה רשם בכתבי היד שלו. הן הכילו מפתחות לגבי הדרך שבה יש לחבר בין ענפיה השונים של אותה המשפחה או בין עצי משפחה שונים. כמעט בכל עץ משפחה ניכרים מספר שכבות של הערות המשקפות מחקר מאומץ שהשתרע על פני עשרות שנים. בעזרתו של צוות מתנדבים מסור שחברו בו ברברה אסמונד, יצחק וולקין וחוליו מואה, וכמו כן בסיוען האדיב של מיכל פדואה ושל אניטה קרסנטי, כל עצי המשפחה עברו דיגיטאציה והוכנסו למאגר המידע של בית התפוצות.

הכנסתה של מערכת מחשוב מתקדמת של מאגרי מידע בבית התפוצות בסוף שנת 2007 איפשרה את שילובו של המידע הגנאלוגי הרשום באוסף מאיר פדואה עם פריטים ממדורים אחרים של מאגרי המידע. אוסף התצלומים העשיר של בית התפוצות מכיל תיעוד חזותי חשוב של החיים היהודיים באיטליה. חיפוש מתקדם במאגרי המידע מציג לא רק את השמות האנשים הרשומים באוסף הגנאלוגי של מאיר פדואה, אלא גם הסברים של משמעות ומקור שם המשפחה שלהם, היסטוריות קצרות של

לביוגרפיה מפורטת של מאיר פדואה וההיסטוריה של משפחתו אנא ביקרו באתר האינטרנט של בית התפוצות:

<http://www.bh.org.il/database-article.aspx?48187>

חיים גיזולי הוא מנהל אגף מאגרי המידע בבית התפוצות – מוזיאון העם היהודי.

הקהילות היהודיות הרלוונטיות, תיעוד חזותי שכולל גם תצלומים של אנשים שנאספו על ידי המוזיאון ממקורות אחרים, כמו גם הקלטות מוסיקליות המציגות את המסורת המוסיקלית המיוחדת של יהודי איטליה. האוסף החשוב של מאיר פדואה נגיש עכשיו לחוקרים מכל העולם.

פנקסי המוהל התל-אביבי הראשון

אבישי אלבוים

המכון לתצלומי כתבי יד בבית הספרים הלאומי רשומים כמאתיים ושבעים פנקסי מוהל, שבהם תועדו בריתות מהמאה השבע עשרה ואילך. ישנם עוד פנקסים רבים המוחזקים בידיים פרטיות של יורשים ואספנים. פנקסי מוהל נכתבו בקהילות יהודיות בכל הפזורה היהודית: הן בקהילות אשכנזיות והן בקהילות ספרדיות.²

מה עשוי להיות המניע לכתיבת הפנקסים? כידוע נחשבת מלאכת המילה מצווה גדולה, שמתן שכרה לעתיד לבוא (ולא בעולם הזה!). זכות הבאת ילדים בבריתו של אברהם אבינו, שצויינה בפנקס, תעמוד לימין המוהל בבואו ליתן דין וחשבון בעולם האמת.

פנקסי המוהל הם מקור לא אכזב לחקירות גנאלוגיות. המידע האגור בהם משתנה מכותב למשנהו. בדרך כלל יצויין רק שם הילד ושם אביו עם תאריך הברית. לעיתים ניתן יהיה למצוא פרטים נוספים כגון תאריך הלידה (כי תיתכן גם ברית דחיה מסיבות בריאותיות), מקום הברית (במקרים של מוהל אזורי). מידע זה אמין מאד כיון שנכתב בעת ההתרחשות וממקור ראשון. לפנקסי מוהל יש חיסרון מהותי: אין בהם עדות על לידת בנות (בעיה מוכרת בחיפושים גנאלוגיים). בנוסף יש לקחת בחשבון מציאות של מוהל נוסף במקביל וכן לידות חוץ (מקרים בהם היולדת נסעה ללדת בבית הוריה (וכו').

לקראת שנת המאה לייסוד תל-אביב (תרס"ט-תשס"ט) הוצגו בספריית הרמב"ם ב"בית אריאלה" פנקסי המוהל התל-אביבי הראשון ר' נחום וינשטיין. בפנקסים רשומים למעלה מעשרים ושניים אלף מילדי תל-אביב שנמולו על ידו מיום היווסדה של העיר תל-אביב ועד שנת תשט"ו (1955).

פנקסי מוהל הם סוגה ספרותית ייחודית. המוהל עורך רישום מפורט של כל שמות הנימולים עם ציון תאריך הברית בפנקס מיוחד המוקדש לכך. לעיתים נערך הרישום בשולי ספר הקשור למנהגי ברית המילה, כדוגמת ספר סוד ה' לר' דוד לידא.¹ בקטלוג

1. הדפסה ראשונה. אמשטרדם ת"מ (1680) ואחר כך נדפס עוד פעמים הרבה.
2. על דוגמא אשכנזית כתבה חגית מטרס במאמרה: אוצרות גניאלוגיים באוסף חברת 'ידע עם' שבבית הספרים הלאומי בירושלים. שם מוזכר בהרחבה פנקס משפחת מוהלים מוורמס וקרלסרוהה. המאמר פורסם ב"שרשרת הדורות" כרך כב 3-4 (חשוון תשס"ט) עמ' 14. גם בקהילות המזרח מוכרים פנקסי מוהל. במרכז העולמי למורשת אר"ץ (ארם צובא) נעשית עבודת תרגום של פנקסי מוהלים מהעיר חלב (סוריה) מכתב חצי-קולמוס לעברית תקנית. דוגמא לפנקס שמוצאו מארצות המגרב נמצא בספרה של López Álvarez, Ana María, *La comunidad judía de Tetuán, 1881-1940*, הכולל רשימות מוהל מהעיר TETUAN שבמרוקו. (תודה לגבי מטילדה תגיר על ההפניה).

ר' נחום המוהל היחידי. מאוחר יותר, עם בואם של אנשי העליה הרביעית, יוצאי אשכנז, נוספו מוהלים חדשים בתל-אביב ונחלקה המלאכה בין כולם. לפנקס זה עיצבנו עותק פקסימיליה וכן בנינו מאגר ממוחשב המאפשר חיפושים באמצעות תוכנת מחשב משוכללת (לעת עתה הגישה למאגר ניתנת רק במחשבי הספרייה).

למי שיש לו במשפחה שורשים תל-אביביים, העיון בפנקסים הוא מסע מרתק. נמצאים כאן כל העדות והחוגים. בדפים הראשונים נרשמו גם פרטים אישיים על מקצועו או על מוצאו של אבי הבן ומשפחתו. לדוגמא פרטים שדליתי מעמוד מספר שלוש: בן ציון היה בנו של זלמן דווארקין הסנדלר. באותו עמוד נפגוש גם יוסף כהן מצפת – נגר ולעומתו את הנגרים היפואים: חיים שטיינברג ויעקב יוסף זעליוואנסקי. מסתבר, שמקצוע הנגרות היה פופולארי באותם ימים. מעניין מי הוא אליהו – אביו של הילד שנקרא בשם המקורי "אזרח" – שנימול בכ"ו אלול תרס"ט (1909)? שם משפחתו של אליהו זה לא היה ידוע למוהל ורק צויין שהוא חתן המורה פאפער.

מלאכת בלשות מסויימת היתה מוטלת עליו כשבאתי לחפש את אלופי המטה הכללי לדורותיהם, שנולדו בתל-אביב. רובם החליפו את שמות משפחתם כמקובל בצה"ל לשמות "עבריים". כך, אהרן רמז נולד למשפחת רייז (833),³ ישעיהו גביש היה ישעיהו שקליר (2877), יקותיאל אדם הי"ד היה אדמוביץ (4820) ובני פלד נרשם כבני ווידינפלד (6098).

התערוכה נקראה "תל-אביב של מילה" בהשראת הביטוי "תל-אביב של מעלה", שהרי ברית המילה מקשרת כל יהודי לשרשיו הרוחניים ולעמו.

בחודשי הצגתו של מאגר המידע פקדו את הספרייה רבים מבני העיר תל-אביב שדרשו ומצאו את שמות אבות המשפחה כפי שנרשמו ביד אומן, בידו של המוהל ר' נחום.

בית אריאלה ספרית הרמב"ם שד' שאול המלך, תל-אביב, טל': 03-6920141 פקס: 03-69190225

אבישי אלבוים כותב ציוני דרך מקצועיים: בוגר ישיבת "מרכז הרב", מוסמך לרבנות. בוגר בית ספר לספרנות באוניברסיטת חיפה. מנהל ספריית הרמב"ם (בית אריאלה) תל-אביב משנת תשנ"א (1991).

נשוא מאמרנו, ר' נחום וינשטיין, היה בן חמש שנים עת עקרו הוריו מירושלים ליפו בשנת תרמ"א (1881). אביו התמנה לשו"ב של הקהילה האשכנזית הקטנה. בן שבע עשרה שנה נשא ר' נחום אישה ושימש כ"כלי קודש" בגדרה, בלוד וברמלה. שלש שנים ומחצה שהה בקפריסין במושבה שהקימו שם חברת "אהבת ציון". בגיל עשרים וארבע חזר ליפו והחליף את המוהל הוותיק ר' מאיר המבורגר. לימים עם ייסוד חברת "אחוזת בית", השכונה הראשונה של העיר תל-אביב, נמנה על מייסדיה ועבר לגור בה יחד עם אחיו. שנים רבות, עד לפטירתו בגיל שמונים, עסק במלאכת המילה ומל רבבות ילדים. מספרים שראש העיר דיזינגוף הבטיח לו רכב מטעם העיריה לכשיגיע מספר הנימולים לשתי רבבות. אף רחוב קראו על שמו בצפון תל-אביב.

לפנקסיו של ר' נחום התוודעתי הודות לידידי ר' יעקב שלמה לוי, ראש מכון "תל-אביב של מעלה", העוסק בחקר החיים הדתיים בתל-אביב של פעם. הפנקסים מוחזקים כיום ע"י נכדו של ר' נחום, מוהל ידוע בבני ברק. הוא נענה לבקשתי לתעד את הפנקסים לצורך שימורם בספרייה והצגתם לציבור הרחב. הפנקס הראשון מכיל שלשת אלפים שש מאות עשרים ושלושה שמות של נימולים מן השנים תרס"ח-תרפ"ו (1908-1926). יש לו חשיבות מיוחדת, שהרי הוא מתעד את ראשית ימי תל-אביב. אז היה

3. המספרים בסוגריים הוא המספר הסידורי בפנקסי המוהל.

בעקבות יום העיון החמישי של החברה הגנאלוגית הישראלית שהתקיים ב-1 בדצמבר 2009

חגית מטרס

אחת המטרות של יום העיון היא להגיע לרמה גבוהה של ההרצאות. אם כי אין מדובר כאן בכנס אקדמי, וחלק מן המרצים והחוקרים הבאים להציג את דבריהם, לא נבחנו על ידנו ככאלה, אלא מתוך הערכת חבור התמצית ששלחו וכמה דברים בטלפון, ההצלחה נמדדת בסופו של דבר על ידי השילוב שבין בהירות הצגת הנושא עם פרסומו של היקול קורא, והאינטראקציה שנוצרת עם הקהל באולם, בעת ההרצאה. כך גם הצגת הדברים הנבנית מתוך כשרונו של המרצה ככזה ובחירת הטכניקה של ההרצאה על ידיו.

בשני ימי העיון חשבנו שכדאי 'לשבור' את הרצף של הרצאות פרונטאליות, במתן סדנאות, אשר ימחישו את הנושא הנבחר ותכניו. הסדנא הימילולית' מדי לפני שנה, הראתה בעליל כי הקהל היום 'מחובר' כולו למדיה (עניין זה למדתי גם מנסיון השתתפותי בכנס הבינלאומי בפילדלפיה הקיץ). נראה, כי הסדנאות השנה היו 'שוות' לכל נפש' והועילו למשתתפים בהן. טוב שהן ניתנו על ידי מומחים אינטרסנטים וחברי החברה הגנאלוגית הישראלית אשר עשו זאת, כמו שאר המרצים ללא תמורה כספית.

יום העיון השנתי של החברה הגנאלוגית הינו המפגש היחיד בו כל החברים הרשומים וכאלה שהם נילויים, אוהדים, מתלמדים וכד' יכולים להתכנס ליום של החלפת דעות, קבלת רעיונות, לימוד דרכים חדשות למחקר והכירות בינאישית.

מעבר לכך, זו אמורה להיות חגיגה של סכומים ועדכונים על הנעשה בסניפים השונים שברחבי הארץ והוצאת מסר או תכנית לשנת פעילות נוספת. נראה לי שמטרות אלה עדין לא יושמו.

יש לתת את הדעת לכך, כי גנאלוגיה יהודית קשורה רובה ככולה בנרטיב של 'זכרון'. במיוחד נכון הדבר כאשר מדובר במקומות יישוב אשר נעזבו ובקהילות שהיו וחרבו עד היסוד.

לנרטיב זה פנים שונות ואופי של מסע אל מחוזות שפעמים רבות החוקר עצמו-הנוסע לא הכיר. משום כך, אין זה זכרון שלו ואף לא תהליך של הזכרות. זהו יותר תהליך של 'הקמה מחדש' ושל 'החזרה

עם פרוש שנת 2010 אנו מברכים 'על המוגמר' של כנס החברה הגנאלוגית הישראלית לשנת 2009, אשר היה לכל הדעות, מוצלח מאד.

כשותפה לתכנון ולביצוע של ימי העיון ה-4 וה-5 (דצמבר 2008 ודצמבר 2009), ברצוני לקשור את שניהם בסכומי זה מבחינת תכניהם, המטרות שהוצבו לגביהם ומסקנות לעתיד.

מטרתו של יום העיון הרביעי אשר כותרתו: "מסורת משפחתית בעל פה – כמקור למחקר שורשים" היתה להסיט את הזרקור לרגע, מן הרכוז היום-יומי של העוסקים בגנאלוגיה כיום בכלים מודרניים בעיקר, כגון: מחשב, טלפונים וכתבות אלקטרוניות, בחזרה אל 'בית אבא'. להזכיר את האלבומים המשפחתיים, את 'סיפורי הסבתא', מאכלי חול וחג, שירי ערש ופרטים אחרים העוברים מדור לדור ומיוחדים לכל בית ומשפחה, ולהחזיר להם את כבודם ומקומם הראוי. נראה שבמרוצת פיתוח התוכנות והכנסת הנתונים ה'רזים' של שם+תאריך לעץ המשפחה, הוזנחו כלי האיסוף המסורתיים להעברת תוכן ולצפוי השלד בשכבות של מידע הנשכח במהרה במרוצת הזמן.

נושא יום העיון האחרון "ממשפחה לקהילה – שימור הזכרון הפרטי והקולקטיבי בעבר ובהווה", היה במידה מסויימת המשך לני"ל. אין הכוונה שמיצינו את הנושא הימשפחתי ואת אמצעי דליית המידע בכלים הישנים, אלא שבצד אלה, נוצרו בשנים האחרונות אפשרויות כה רבות להרחבת המחקר המשפחתי הרחוק שמן הראוי להכירן. כוונתי לארכיונים, תוכנות חדשות, כלי תקשורת המחברים בין קצוי עולם, אשר מגשרים בין זמן ומרחב רחוקים לימנו אלה ובין קהילות נשכחות למציאות שלנו כאן ועכשיו.

רבים וטובים נענו לקריאתנו וביקשו להשתתף כמרצים ולחלוק את המחקר שלהם ברבים. אינני יודעת אם מקרה הוא שההיענות השנה היתה יותר מכפולה מזו של השנה שעברה. מובן כי גם אפשרות הבחירה היתה רבה יותר ויכולנו להגיע לאיזון-מה בין שפת ההרצאה וגם בין ייצוג משפחות או קהילות ממוצא אשכנזי וספרדי או מזרחי (לצערך לא התאפשרה חלוקה גיאוגרפית בין השפות).

עלינו לנסות ולהבין כיצד להביא מסר זה לידיעת הציבור הרחב.

חגית מטרס היא מרצה וחוקרת בתחום הספרות העברית והפולקלור וארכיונאית מוסמכת. כחברה בחברה הגינאלוגית בסניף ירושלים מזה שנים רבות, הצטרפה לפני כשנה למערכת 'שרשרת הדורות'.

לתודעה' במסגרת של חוליות בהיסטוריה הלאומית על הפן האישי-משפחתי המרכיבות אותה לדורותיה.

הדברים האלה קשורים ישירות לימסר' אשר צריך לדעתי לצאת מימי עיון אלה: מסר חינוכי לעוסקים בהדרכה ובהוראה: שלימוד וחקר תולדות המשפחה לא יהיה עבודה חד פעמים בכיתה ז' כי אם נושא מתמשך והולך לאורך שנים, על כל פניו.

כנס בינלאומי על הדיגיטציה של המורשה התרבותית רוזמרי אשל

המתמקדים בארץ ישראל ואשר הועלו לאתר על ידי צוות קטן של מתנדבים מבין חברי החברה. מתחלקים פרויקטים אלה ליהודי א"י במאה ה-19 וא"י במאה ה-20 עד הקמת המדינה ב-1948. הודגש מפעל הדיגיטציה של מפקדי מונטיפיורי, מורכבותו וחשיבותו, אך גם סופר על הפרוקטים האחרים ואלה העתידיים להצטרף.

ניהול המושב נעשה ע"י חיים גיוזלי מבית התפוצות והוא דיבר אחרון על החומר הגנאלוגי הרב הממוחשב המאוחסן במוסד הזה. הוא הדגים את אוסף פדואה (Padoa) שכלל עצי משפחה רבים שהיו שמורים ביד ושם. דרך אגב, במושב אחר הציג חיים גיוזלי את אוסף תמונות מליטא, ספרד והונגריה.

הקהל הרב היה מורכב גם מישראלים וגם מאנשי חוץ בא להאזין למושב על גנאלוגיה יהודית ורבים שאלו שאלות את המרצים.

ניתן להסיק שלקהל הרחב והאקדמי גם יחדיו יש עניין רב בגנאלוגיה יהודית. עבור החברה הגנאלוגית הישראלית מהווים כנסים מסוג זה הזדמנות להשתתף ולחשוף את עצמה בפני קבוצות מלומדות הקשורות למדעי היהדות ואחרים.

רוזמרי אשל היא יועצת למורשת דיגיטלית ישראל ומקבלת על עצמה עבודות גנאלוגיה ואחרות בישראל ובחו"ל. reshel@012.net.il

הכנס הבינלאומי של הדיגיטציה של המורשה התרבותית אורגן על ידי איוה/מינרבה והתקיים ב-10 וב-11 בנובמבר 2009 במכון ואן ליר בירושלים.

תוכנית הכנס והתפרסה על שלושה מסלולים מקבילים לאורך היומיים. ההרצאות התמקדו בדיגיטציה (מחשוב) של פרויקטים שונים המנוהלים על ידי מוסדות בינלאומיים, ארכיונים ישראלים ומוסדות מקומיים אחרים.

ביום השני הוקדש מושב שלם לגנאלוגיה יהודית ובה הרצו שלושה מחברי החברה הגנאלוגית הישראלית מתוך ארבעה.. התמקד פרופ' דניאל וגנר בפרויקט שילוב נתונים על יהודי העירה הפולנית זדונסקה וולא (Zdunska Wola). הורכבו הנתונים על האוכלוסיה היהודית שנכחדה משני מקורות שונים: מרישומי המצבות שנאספו בנאמנות ומרישומי לידה, נישואים ופטירה שנמצאו בארכיון העיריה. הדגיש פרופ' וגנר את מידת ההמצלחה וכמו כן את הפרובלמטיקה בשילוב הדיגיטלי של שני בסיסי הנתונים האלה.

הרצתה גם מטילדה טגיר על מפעל הדיגיטציה של מקורות מידע בעלי ערך גנאלוגי עבור כל התפוצות הספרדיות וריכוז החומר באתר www.sephardicgen.com. היום האתר מכסה כ-79 בסיסי נתונים הכוללים כ-75,000 שמות כאשר תוך כחודש יצורפו עוד מעל ל-25,000 שמות.

הציגה רוז פלדמן, מנהלת האתר של החברה הגנאלוגית הישראלית, את כל הפרוייקטים

אתר החברה הגנאלוגית הישראלית ומאגרי מידע – עדכונים

- החלה כבר העבודה על מפקד מונטיפיורי משנת 1849.
- מתפתח מאגר המידע על הקהילות שנכחדו הודות לחברינו השולחים לנו צילומים מבתי כנסת, יערות, ושלטי רחובות המוקדשים לקהילות.
- עומדת להסתיים הכנתו של מאגר מידע המבוסס מחברותיו של תודרוס וורשבסקי, מוכתר ירושלים, מסוף תקופת שלטונם של התורכים בארץ. יצויין כי התרחב מאד אצל האשכנזים השימוש בשמות המשפחה, דבר שיקל על חיפוש קרובים.
- המעוניינים להתנדב במפתוח מפקדי מונטיפיורי יפנו לבילי שטיין: billie.stein@gmail.com ולרוז פלדמן: rosef@post.tau.ac.il עבור פרויקטים אחרים.
- הולך ומתרחב אתר החברה הגנאלוגית הישראלית יחד עם פינת החברים המציעה יותר ויותר "פינוקים".
- התחלנו להעלות לאתר את מצגות ההרצאות שניתנו במסגרת יום העיון הארצי ה-5 שהתקיים בחודש דצמבר 2009.
- אנו ממשיכים להוסיף דפי מידע מחברות גנאלוגיות בעולם.
- לוח האירועים מאפשר לראות את ההרצאות בכל אחד מהסניפים שלנו וכמו כן מובאים בו כל האירועים המיוחדים בעלי עניין גנאלוגי לתשומת לב המבקר.
- מפקדי מונטיפיורי לשנים 1839 ו-1855 מופתחו בשתי שפות, עברית-אנגלית, ונשלחו ל- Montefiore Endowment שבלונדון, שם עמלים על בנית מנוע החיפוש. כאשר יועלו מפקדים אלה והאחרים הבאים, הם יהיו נגישים לכל אחד באתר שלהם.

מילון שמות יהודי בולגריה

- www.sephardicgen.com/databases/databases.html
- עבור שמונה שמות לא נמצאו לא שפת המקור ולא הפירוש.
- שמות היהודים האשכנזים שבאו מרוסיה, אוקריינה ורומניה בסוף המאה ה-19 ובמאה ה-20 והתיישבו בבולגריה, לא נידונו כאן מן הסיבה היחידה שהם נידונו במילונים שכבר קיימים.
- לפני חיפוש כל שם במילון זה, אני ממליצה מאד לקרוא בקפידה את ההקדמה הקצרה במטרה להבין את תולדות שמות יהודי בולגריה.
- המילון נמצא באתר: www.sephardicgen.com/databases/BulgarianSurnamesSrchFrm.html
- לפני שבועות אחדים הועלה לאינטרנט מילון שמות יהודי בולגריה, מאת מטילדה טגיר. הוא כולל 803 שמות אשר רבים מהם נמצאו בכל המדינות שהיו חלק מן האימפריה העות'מנית.
- הפרטים הניתנים עבור כל שם משפחה הם:
  - שם המשפחה
  - כל נגזרותיו
  - השפה או השפות ממנה/מהן הוא נובע
  - פירושו או פירושויו כאשר יתכן ומקורו בשתי שפות
  - סימוכין על הרקע ההיסטורי שלו בספרד מימי הביניים, כאשר הוא צוטט באחד מן המקורות הספרדיים הנמצאים באתר:

הודעה של מנהלת הארכיון לתולדות פתח תקוה על שם עודד ירקוני

החברה, כי אין בכוונתנו (וגם לא בתקציבנו) להקים מערכת מידע נפרדת ומיוחדת למידע גנאלוגי. כולנו יוצאים מורווחים – החברה ממלאת את מאגריה לשימוש הציבור הרחב, אנחנו חושפים את החומרים (באישור יועצת המשפטית של העירייה, כמובן) ומנצלים את המקום באתר הארכיון לדברים.

לפני מספר שנים מסר ארכיון פתח תקוה לחברה הגנאלוגית הישראלית את מפקד האוכלוסין שערכו הבריטים בארץ ישראל ב-1922. באותה התקופה עוד לא היה מדובר על אתר האינטרנט של הארכיון ושיתוף הפעולה עם החברה הגנאלוגית הישראלית אפשר לנו חשיפה ברשת.

בימים אלה, כאשר אתר הארכיון נמצא בשלב האחרון לבנייתו, החלטנו להמשיך שיתוף פעולה עם

שיתוף פעולה ראשון מסוגו בין בית התפוצות לבין חברת MyHeritage.com

"הרווח המידי של הציבור משיתוף הפעולה, הוא קבלת תוכנה ידידותית Family Tree Builder – לבניית עצי משפחה ללא תשלום, והאפשרות להעביר את העצים למרכז לגנאלוגיה של בית התפוצות שם יישמרו לנצח". ניתן גם, כמובן, להתחבר לתוכנה של MyHeritage.com דרך האתר של בית התפוצות <http://www.bh.org.il/he/database-article.aspx?68493>

למידע נוסף:

MyHeritage.com

דניאל הורוביץ, מנהל תחום הגנאלוגיה
daniel@myheritage.com

בית התפוצות:

חיים גיזולי, מנהל מאגרי המידע והאינטרנט
bhmarkt@post.tau.ac.il

במסגרת שיתוף פעולה זה, עצי משפחה שייבנו באינטרנט דרך האתר של MyHeritage.com או באמצעות גרסא מיוחדת של תוכנת Family Tree Builder שפיתחה החברה <http://www.myheritage.com/BeitHatfutsot> – יועברו למאגרים של בית התפוצות – כל זאת בכפוף להסכמת בוני עצי המשפחה.

חברת MyHeritage נוסדה בשנת 2003. החברה היום היא אחת החברות המובילות בעולם בתחומים של רשתות חברתיות משפחתיות ואתרי ההיסטוריה משפחתית. האתר מתורגם ל-36 שפות ומשמש כבית ליותר מ-35 מליון חברי משפחה ו-420 מיליון פרופילים. במשך שלושים שנה אסף בית התפוצות מידע על קהילות יהודיות ברחבי העולם. המטרה היא כמובן לשמר את החומרים הנאספים, כולל עצי משפחה הכוללים מיליוני שמות.

לה את האוחה

בנאי לין פלדשטיין: מיקרופילמים מורמוניים

ת': מורמון הוא מונח אחר לחברי כנסיית קאיי (LDS, Later-Day Saints), כנסיית ישו המשיח של קדושי אחרית הימים. <http://www.lds.org>. דת הקאיי החלה בשנות העשרים של המאה ה-19 במדינת ניו-יורק. הם שמים דגש חזק על משפחה

ש': אני חדשה בתחום הגנאלוגיה ושמעתי על המיקרופילמים המורמוניים, האם תוכלו לספר לי עוד על מיקרופילמים אלה וכיצד הם יתרמו למחקר שלי. האם מיקרופילמים האלה מתייחסים רק למחקר אשכנזי?

ועל עריכת מחקר גנאלוגי. מטרה אחת למחקר הגנאלוגי היא הרצון שלהם להטביל את אבותיהם, מה שמאפשר לאבות אלה לקבל את הדת בעולם הבא, ובכך מאפשרת להם להעביר את זמנם בעולם הבא עם צאצאיהם בגרסת הקא"י של גן עדן.

עד היום יצרה הקא"י את ספריית ההיסטוריה המשפחתית (FHL) בסולט לייק סיטי, יוטה (הבסיס של כנסיית קא"י), ומרכזי היסטוריה משפחתית (FHC) ברחבי העולם. תוך שימוש בשם "חיפושמשפחתי" (FamilySearch) (והיסטורית, החברה הגנאלוגית של יוטה), הקא"י מסתובבים בכל רחבי העולם ויוצרים מיקרופילם ומיקרופיש של רשומות גנאלוגיות. הם מחזיקים את הסרטים המקוריים בכספת בהרי הגרניט בעמק סולט לייק. ל-FHL יש עותקים של רבים מהמיקרופילמים, וניתן להזמין את כל האחרים מהכספת ל-FHL בחינם. ניתן להשאיל את רוב הסרטים ל-FHC בעבור עמלת משלוח קטנה.

לקא"י יש יותר מ-2.5 מיליון סרטים מקוטלגים. סרטים אלה יכולים להכיל רשומות אזרחיות, מפקדי אוכלוסין, רשומות אישורי צוואה, צבאיות ודתיות, כולל יהודיות, המכסות מבוחר מקומות ברחבי העולם. ניתן לערוך מחקר גם אשכנזי וגם ספרדי בעזרת הרשומות. הקטלוג מקוון, כך שניתן לראות מה זמין: <http://www.familysearch.org/> Eng/Library/FHLC/frameset_fhlc.asp הם מתעדים באופן פעיל ביותר מ-100 מדינות ויוצרים 20,000 גלילי סרטים בשנה, לפי האתר שלהם: http://www.gensocietyofutah.org/about_us.asp

ה-FHL וה-FHC הם כמעט כמו ספריות ציבוריות. הם חופשיות לשימוש לכולם וגובות רק עבור עותקים, תמסירים וטפסים מסויימים, ועבור שליחת המיקרופילם שביקשתם ל-FHC.

כרגע, אין FHC בישראל. כמה סרטים של הקא"י הינם זמינים בבית התפוצות. יש באתר שלהם רשימה של הסרטים הפולניים שיש להם: <http://www.bh.org.il/database-article.aspx?55905>. פרויקט ה-JRI-Poland מעריך שיש לבית התפוצות כמחצית מהסרטים הפולניים היהודיים, למרות שבית התפוצות טוען שיש לו רק קומץ מהרשומות שתועדו במקור בשנות השישים והשבעים של המאה ה-20. לעיתים קרובות לסרטי הקא"י יהיו הרבה רשומות בעבור המיקום אותו אתם חוקרים או שלא יהיה להם שום דבר. כמה

ארכיונים פשוט אינם מאפשרים לקא"י לצלם; ונדמה שחלקם רוצים שלאף אחד לא תהיה גישה לרשומות שהם מחזיקים. לאחרונה, הכנסייה הקתולית אינה מאפשרת לקא"י לצלם בגלל ההשלכות הדתיות; הם חושבים שהקא"י ינסו להטביל את חברי הכנסייה המנוחים שלהם, כמו שקרה בעבר עם קורבנות שואה יהודיים.

רוב המחקר שערכתי בעבור עצמי ובעבור לקוחות היה אמריקאי ומזרח אירופאי. איתרתי כמה משפחות יהודיות עד שנות המאה ה-18 המאוחרות, בעזרת רשומות שמגיעות עד לתחילת המאה ה-19, במספר מיקומים פולניים, כמו גם באוקראינה וליטא. למיטב הבנתי הרשומות הספרדיות יכולות להגיע אפילו לתאריכים מוקדמים יותר, אך עדיין לא חקרתי משפחות ספרדיות. מצד שני, בעבור משפחתי מעיר של מולדובה המודרנית, הרשומה הקדומה ביותר שמצאתי היא של רשימת נוסעי ספינה לאמריקה מפני שלקא"י כמעט אין רשומות של מיקום זה; למרות שהצלחתי למצוא הרבה מידע מארה"ב על המשפחה בסרטי הקא"י.

סרטי הקא"י יכולים לספק מקורות גנאלוגיים מצויינים בעבור הרבה, אם לא כל קווי המשפחה שלכם. סולט לייק סיטי הינה נקודת "חופשה" פופולרית של גנאלוגים. ישנם כמה חברות גנאלוגיה ומקצוענים שמתכננים טיולים קבוצתיים שנתיים לספריית ההיסטוריה המשפחתית. הכנס השנתי של אגודת הגנאלוגיה היהודית הבינלאומית חוזר לסולט לייק סיטי בערך כל שבע שנים. אפילו אירופאים יסעו כל הדרך לסולט לייק סיטי מפני שיותר קל להם להשתמש ב-FHL מאשר ללכת לארכיונים המקומיים שלהם. כאשר אתם מוכנים לבקר, הקפידו ליצור קשר עם חברת הגנאלוגיה שיהודית של יוטה <http://ujgs.org> ואולי כמה מאנשינו יוכלו להפגש אתכם ולעזור לכם להתחיל.

בנאי לין פלדשטיין היא גנאלוגית מקצועית אשר כרגע מנהלת את רוב מחקרה בספריית ההיסטוריה המשפחתית בסולט לייק סיטי, יוטה, ארה"ב. יש לה ניסיון רב במחקר אמריקאי ומזרח אירופאי כולל פולין, אוקראינה, ליטא והונגריה. היא יכולה לפענח רשומות מפולנית, רוסית ורוב השפות האירופאיות. ניתן ליצור איתה קשר בדוא"ל:

banai@feldstein.info

או באתר שלה: <http://IDoGenealogy.com>

סקירת ספרים

המדינה אף על פי שבולגריה ויוגוסלביה מופיעות תחת הכותרת "הבלקנים".

נוסף פרק על אוסטריה אודות הקהילה התורכית שחיתה בווינה עד לחיסולה עם סיפוח אוסטריה לגרמניה הנאצית.

בדפדוף בחלק העוסק בהמלצות לקריאה, ישנם לב הקורא בפרק על הבלקנים כי עבור יוגוסלביה חסר ספרו של מרק כהן על תולדות יהודי מונאסטיר (כיום ביטולה) (ניו-יורק, 2003), המביא בין השאר רשימת 760 משפחות שנספו בשואה. גם חסר פנקס הקהילות: יוגוסלביה (יד ושם 1988).

פרקים חדשים עבור בריטניה וגרמניה ובכך יחד הולנד הושלם המשולש הצפון אירופאי של קהילות ספרדיות: אמסטרדם-המבורג-לונדון.

אין פרק על יוון אך רק על סלוניקה והאי רודוס. חבל שמלכא לא מצא לנכון להוסיף את יתר הקהילות היווניות כגון אתונה, לריסה, יאנינה וכו'. נכון שרוב הספרות והמקורות על קהילות אלה כתוב ביוונית אך ניתן היה לעקוף את המכשול הזה. בכל זאת יצוין כי בחלק הרביעי המוקדש לאינטרנט, ישנו סעיף על יוון. כוללת הוצאה שניה זאת כהוצאה הראשונה, על עיראק ואירן שאינן קהילות ספרדיות. כאשר נשאל מלכא בעניין זה, הוא ענה כי לקהילות המזרחיות אין ספר על גנאלוגיה ולכן הוא רצה להיות כוללני עד כמה שניתן. פרק חדש לגמרי מוקדש לישראל – תוספת חשובה מאחר וכאן נמצאים הארכיונים היהודיים העשירים ביותר. הפק על תורכיה הורחב בהרבה לעומת מה שהיה בהוצאה הראשונה.

החלק הרביעי "אינטרנט" אורגן מחדש, עודכן עד כדי כפליים נפחו לעומת זה שבהוצאה הראשונה בגלל ההרחבה הנוגעת לבלקנים, יוון, המבורג שבגרמניה, פורטוגל ותורכיה. עוד נוספו בלוגים. בסוף הספר, ימצא הקורא שלושה עשר נספחים, מפתח שמות ומפתח כללי וכמו כן מיני תעודות, דיאגרמות, עצי משפחה, אנדרטאות זיכרון וכו' מאיירים את הספר.

הספר מהווה בהוצאה החדשה מקור מידע בעל חשיבות עצומה לחקר השורשים המשפחתיים הספרדים המידע הרה המצוי בהוצאה החדשה הזאת, בכל מקום בהם בו התמקמו גולי ספרד. תודה רבה ד"ר מלכא.

סקירה מאת: מטילדה טג'ר

הוצאה חדשה ומורחבת של ספרו של ג'פרי ש' מלכא על גנאלוגיה ספרדית. אבותינו, 2009.

(Sephardic Genealogy; Discovering Your Sephardic Ancestors and Their Worlds. Second Edition, by Jeffrey S. Malka)

יוזמתו המוקדמת יותר של ד"ר מלכא היתה בנית אתר האינטרנט ראשון המוקדש כולו לגנאלוגיה ספרדית ב-1996. עד אז עסקו כל האתרים המוקדשים לספרדים בתרבות, בישול ואילו אחד או שניים עסקו בהיסטוריה.

ספרו משנת 2002 היה הספר הראשון הדן כולו בגנאלוגיה ספרדית. ולא פלא שנבחר כספר הטוב ביותר של השנה ע"י איגוד הספרנים היהודיים האמריקאים.

במהדורה השניה תיקן, הרחיב פרקים קיימים והוסיף חדשים וגם עדכן את כל כתובות האינטרנט בו, אף על פי שמסגרתו נשארה ללא שינוי.

להלן התוספות:

- מספר שורות על השם בתקופה ההלניסטית במסגרת הפרק על התפתחות השמות הספרדים,
  - פרק חדש על השמות כפי שהיו בספרד מימי הביניים – הוספה המאפשרת הבנה ומחקר בארכיונים הספרדים מן התקופה אשר בהדרגה פותחים את דלתותיהם לאחר שהיו סגורים במשך חמש מאות שנה.
  - פרק על דני"א וגנאלוגיה, נושא עכשווי בעל חשיבות התופחת עם התקדמות המחקר וכאשר נשאל מלכא הוא ענה: "ישנם הרבה דיבורים בנושא זה לכן הייתי לפחות חייב לקבוע מה ידוע ומה לא".
  - הפרק על תוכנות גנאלוגיות הורחב בליווי הערכות עליהן – זהו אמצעי טוב לשם בחירת תוכנה.
  - הפרק על כתבי עת נתעשר בביבליוגרפיות מאבותינו, עצי (צרפת) וכתב העת של החברה הגנאלוגית היהודית הצרפתית.
- החלק השלישי של הספר הדן במקורות מידע במדינות השונות מסודר אלפביתית לפי שם

כתבי עת גנאלוגיים זרים

הנוסעים במחלקה הנמוכה ביותר, אבל לא את אלה שנסעו במחלקות התאים. המסקנה היא שיש לבדוק במקורות שונים, אם מבקשים למצוא את קרובי המשפחה שהגיעו לאליס איילנד.

יהודי וינה וערי המוצא שלהם במורביה, מאת יוליוס מולר

מולר מסביר איך יהודים מערי מורביה הגיעו במאה ה-19 לוינה כדי לעקוף את חוק איסור הנישואין ולשפר את מצבם הכלכלי. בדרך כלל היגרו הבנים הצעירים של המשפחה.

הצלחות בחיפוש האבות הקדומים של משפחה בחלב ובנגדד וחיפוש קרובי משפחה בכלכותה, מאת לוסיין גבאי (Lucien Gubbay)

לאחרונה מתרחב יותר ויותר המחקר בעקבות "היהודי הנווד" במזרח. המחבר עוזר לקורא להתחקות אחרי תנועות בני משפחת גבאי לא רק בחלב, בגדד וכלכותה, אלא גם בדרכם למערב – לונדון, בואנוס איירס וברזיל. המאמר מתועד היטב.

שני מאמרים עוסקים במדריכים. האחד, מאת אלכס פרידלנדר, הוא מקיף יותר, והשני, **מדריכים נוספים לספרי טלפון**, מאת דויד לופט, מוגבל למאה ה-19.

מדריכים, מאת אלכס פרידלנדר

אם כי חלק מהמידע שבספר זה הופיע כבר בשנת 2004, הוצאה זו היא מעודכנת ומגישה לקורא סקירה על סוגים שונים של מדריכים והוראות איך להשתמש בהם. המדריך מכיל לא רק את הכתובות ומספרי הטלפון, אלא גם קשרים לעסקים ולמקצועות שונים, וכמובן את המדור "מי ומי". מחבר המאמר מציין גם את המגבלות של המדריך. מי שמתעניין בפרויקטים המתבצעים במסגרת החברות הגנאלוגיות השונות ייטיב לעשות אם יעיין במאמרה של סליאן אמדור זק-פינקוס בנושא זה.

איך מצאתי את האסיר B68739, יעקב מיגדן (Jacob "Cuppy" Migden), מאת קארל ר' מיגדן
אם כי המחבר לא מצא הוכחות ברורות שפושע זה היה קרוב משפחתו, הוא נתן לקורא כלים שיעזרו לו בחיפוש דרכי מחקר חדשות.

איך להתמודד עם קרבת משפחה שיודעים שהיא קיימת אך קשה להוכיח אותה, מאת ישראל פיקהולץ

אבותינו – אביב 2009, כרך 25 מס' 1

מרים הרינגמן

ההיסטוריה והגנאלוגיה של יהודי רודוס וגלותם History and Genealogy of the Jews of Rhodes (and Their Diaspora), מאת לאון טראנטו

קהילה יהודית-ספרדית פעילה ודינאמית התקיימה כאן מאז הכיבוש העות'מאני בשנת 1522 ועד לשואה. החומר שהועלה לאינטרנט כולל רשימות מבתי העלמין. מי שמעוניין ברישומים אזרחיים, רישומי מפקדי אוכלוסין ורישומי עיריות עליו להתקשר ישירות עם הקהילה באמצעות הדואר האלקטרוני. נתונים על הנספים בשואה ניתן למצוא בדפי העד של יד ושם, אבל גם בספרים של חזקיה פרנקו וליליאנה פיצ'ויטו פארגיון. המאמר מציין גם את החומר הרב הנגיש באינטרנט.

כאשר יהודים לא יכלו להתחתן: נישואים אסורים במאה ה-18 וה-19 בבוהמיה, מאת ג'רום קינג דלסון

דלסון מתאר איך היהודים התחתנו בתקופות שבהן היה קיים החוק שרק בכור המשפחה הורשה להינשא. מובן מאליו שהיהודים רצו להשיא את כל ילדיהם.

רישומי הגירה בריטיים, 1793-1960, מאת ניקולאס אוונט

אוונט מסביר איך ניתן לנצל מקורות בריטיים כדי להתחקות אחרי מסע ההגירה של משפחה – לא רק משפחות שהיגרו לאנגליה והתכוונו להישאר בה, אלא גם משפחות שהשתמשו בה כארץ מעבר בדרך למקום אחר. הוא מביא רשימות של מקורות מועילים ביותר, הן בספרים והן באינטרנט.

איך נוצרו "רישומי הנוסעים" (Passenger Manifests)? מאת סליאן אמדור-זאק-פינקוס

סליאן מבהירה כי התיעוד המדויק שאנו נהנים ממנו היום לא היה קיים לפני מאה שנים. המידע הרשום ברישומי הנוסעים בא מהמהגרים עצמם, שלרוב לא ידעו אנגלית, או מקרובי המשפחה שלהם. יש לשער שחברות הספנות ידעו כמה אנשים נמצאו באוניות שלהם ומי הם, אולם לעיתים קרובות הנוסעים קנו את כרטיסי האונייה מסוכנים, ולא ישירות מחברת הספנות. נוסף לכך, חברות הספנות רשמו את שמות

אליה ב-1934. מתוך הפרטים הביוגראפיים שהיו לה הרכיבה המחברת סקירה גנאלוגית על גוטמן, ובעקבות זאת הצליחה ליצור קשר עם הצאצאים.

המבורג

חדשות על הצייר אלפרד יעקב שילר, אחיה של המשוררת אלזה לסקר שילר, מאת אולריקה שראדר מידע חדש על המשוררת אלזה לסקר שילר בצירוף הערות מפורטות על המקורות.

פרטים על פנקס רישומי הנישואים האזרחיים בהמבורג, מאת הנלורה גטלינג-יעקובי (Hannelore Goettling-Jakoby)

הפנקס כולל 50 רישומים לפי האלפבית, מהאות K עד W. בכל רישום מופיעים הנתונים הבאים: מקום ותאריך הנישואין, שם החתן, שם הכלה, תאריכי הלידה, שמות ההורים ומקצועותיהם.

מידע נוסף על "אבני הנגף" (Stolpersteine) והשימוש בהן להנצחת זכרם של ארנסט ויקטור וגרטרוד גומפל וילדיהם, מאת יוהאן היינריך מולר (Johann-Heinrich Moeller)

המאמר כולל מידע רב על המשפחה וגם צילומים.

מקורות מידע על משפחות יהודיות בארכיון המדינה, מאת יורגן זילמן (Juergen Sielemann).

Revue du Cercle de Généalogie Juive No. 99 Juillet- septembre 2008

מטילדה טג'ר

זה עתה יצא לאור מדריך לחקר הגנאלוגיה היהודית בפולין מאת שני חברי החברה הגנאלוגית היהודית של צרפת, בזיל גינגר ודניאל ואוגילוה, עבור דוברי צרפתית שאין להם מושג בשפה הפולנית וידעית-מה באנגלית.

15,000 רישומי לידות, נישואים ופטירות מן העיר קונסטנטין (Constantine) שבאלג'יריה מפתחו עבור השנים 1843-1895 והועלו לאתר החברה הגנאלוגית היהודית הצרפתית. המאגר החשוב הזה נמצא בפינת החברים הפתוחה אך ורק לחברים משלמי דמי החברות השנתיים. הרישומים הוצאו מתוך הארכיון. Centre des Archives d'Outre-Mer, Aix-en-Provence, in שבדרום צרפת.

מאמר נוסף דן במשפחת וורמס האיזור המוזל, שבצפון-מזרח צרפת.

היתרון במאמר זה של פיקהולץ הוא הנחתו הבסיסית כי יש צורך בראיות ברורות אם מבקשים להוכיח קרבה משפחתית. התמדתו השתלמה, ולאחר שבדק מידע ביד ושם הוא הגיע סוף-סוף לקרוב משפחה, שעזר לו להשלים את התשבץ.

מנהיגים יהודים בוילנה שנהרגו בשנים 1941-1945: חיפוש תשובות, מאת הווארד מרגול (Howard Margol)

רשימות שמיות של המנהיגים כבר פורסמו בעבר, ועתה נעשה ניסיון לרשום את תולדות חייהם של מנהיגים אלה. מרגול מתאר מה הושג עד עכשיו ומה העבודה שעדיין יש לעשות.

מעין 89 – כתב העת של שוויצריה והמבורג, דצמבר 2008

אסתר רמון

שוויצריה

רבנים בשוויצריה, מאת ריימונד יונג

רבי מוריץ-מאיר קייזרלינג (1829-1905) שימש כרב במחוז ארגו (Argo) בשוויצריה והוא נחשב לנציג היהודים באזור הדובר גרמנית של שוויצריה.

ניתוח הטקסט העברי ברשימות פנקסי הלידה בווינה, מאת אנה לי שטאודאכר (Staudacher), חלק ב' הפירוט מתרכז בטקסטים הכתובים בכתב יד.

השבועה היהודית במשפטי ליבק (Luebeck) במאה ה-18 וה-19, מאת פטר גוטקוהן (Guttkuhn)

כאשר היהודי נשבע, היה עליו להרים את אצבע ידו הימנית, מופנית כלפי חוץ. מסורת זו היתה בתוקף עד 1879, כאשר חוקי ה-Reich הוחלו גם על היהודים.

הצאצאים של Salomon Manus Viant Shene Bloch, מאת תומס בלוך

מוצג עץ משפחה של ארבעה דורות. סיפור המשפחה מתחיל ב-1737 ונמשך עד ימינו אנו. שלושת הדורות הראשונים חיו בגיילינגן, גרמניה, ולאחר מכן הם עברו לשוויצריה.

מי היה הדוד איזי (Izzy) או יוליוס גוטמן? מאת אריאן מיל-גוטמן

יוליוס גוטמן נולד בשם ישראל גוטמן ב-1889 ונפטר ב-1960. הוא היה זמר אופרה בגרמניה, ומאוחר יותר מורה למוזיקה בארצות הברית, לאחר שהיגר